

driemaandelijks tijdschrift
vierde jaargang nummer 4
december 1981

Orgelkunst

ORGELKUNST

driemaandelijks tijdschrift — vierde jaargang,
nummer 4, december 1981

Hoofdredakteur

Kamiel D'Hooghe

Redaktieraad

Antoon Fauconnier, Pierre Hardouin (Fr.), Bernard Huys, Dr.
Ewald Kooiman (Ned.), Ghislain Potvlieghe, Patrick Roose, Dr.
Harald Vogel (B.R.D.).

Medewerkers

Jef Braekmans, Bertien De Keyzer, Ignace De Sutter, Gilbert
Huybens, Jos Meersmans, Paul Raspé, Edmond Saveniers, Raymond
Schroyens, Maurice Truyers, Francis Van Bree, Koos van de Linde
(Ned.), Kristiaan Van Ingelgem, Jan Van Landegem, Gabriël
Willems.

Secretariaat

Agnes Dumon, Beiaardlaan 1, B-1850 Grimbergen

Rekeningen

België : 436-6204991-57 van « Orgelkunst » Grimbergen.
320,— Fr.

Nederland : postgiro 83.17.69 van Boeijenga, Kleinzand 89, 8601
BG Sneek (Ned.)
23 Gld.

Buitenland (behalve Nederland) : 436-6204991-57 van « Orgelkunst »
Grimbergen. Betaling uitsluitend per postgiro of per internatio-
naal postmandaat.
380,— Fr.

Steunabonnement : 500,— Fr.

Nadruk van artikelen uit dit nummer zonder toelating van de
redactie is verboden.

Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs
verantwoordelijk.

Geschiedenis van een orgel van Charles Anneessens

GENT : Parochiekerk Sint-Salvator (gezegd «Heilig Kerst»)

P. ROOSE

Inhoud

		blz.
Geschiedenis van een orgel van Ch. Anneessens (Gent, St.-Salvator)	<i>P. Roose</i>	3-16
De inleiding bij de posthuum uitgegeven orgelwerken van J.N. Lemmens	<i>P. Roose</i>	17-22
In memoriam		
Bernard Gavoty	<i>K. D'Hooghe</i>	22
Willy Climan	<i>A. Fauconnier</i>	23-27
Ter bespreking	<i>P. Roose</i>	28
Lectuur	<i>A. Fauconnier</i>	28-30
Partituur	<i>A. Fauconnier en K. D'Hooghe</i>	31-36
Mededelingen		36-41
Agenda		42
Orgeltijdschriften		43-45
Prullaria		46-47

In de periode van ca. 1870 tot na 1900 geschiedde een grondige renovatie van het interieur van de H. Kerst-kerk. Een eerste stap daartoe liet het kerkbestuur zetten door de beroemde Baron Béthune, die het ontwerp maakte voor het nieuw hoogaltaar, kandelaars, drie koorstoelen en de kommuniebank. Latere werken, geïnspireerd door architect August Van Assche uit Gent, beoogden de verdere neo-gotisering van het gehele binnenzicht van het gebouw ; het toenmalige doksaal met orgel (1) bleken toen zo goed als zeker strijdig met de architectuur van het nieuwe concept. Bovendien was het orgel in een lamentabele toestand geraakt, niet zozeer vanwege zijn ouderdom (het dateerde van 1817) doch eerder wegens het gebrek aan onderhoud en wegens enkele transformaties die het ondergaan had.

De kerkraad beslist op 6 juli 1884 « een nieuw orgel te plaatsen, dat ter zelvertijd tot herstelling en versiering kunne dienen »* (2).

Kontakt werd opgenomen met orgelfabrikant Charles Anneessens uit Geraardsbergen. Tot voorheen was het de Gentse orgelmaker Jan Vergaert geweest, en éénmaal een andere Gentenaar Joseph Deprez, die het orgel kwam herstellen en stemmen. Het staat niet vast hoe Anneessens in de kerkraad geïntroduceerd is geweest, maar de voor die tijd uitzonderlijke barnum-reklame die hij rond zijn bedrijf maakte, alsook het feit dat Jan Vergaert nogal wat kritiek te verduren kreeg ter stede (3), zullen hieraan niet vreemd geweest zijn. Hoedanook, na het contact met Ch. Anneessens besluiten drie leden van de Kerkfabriek naar Antwerpen te reizen om daar twee orgels te gaan bezichtigen : het orgel in de St.-Jozefkerk van Ch. Anneessens, en een orgel van diens voornaamste konkurrent Pierre Schyven uit Brussel. Tevens zou informatie genomen worden bij de Kerkraad van St.-Jacob te Antwerpen omtrent de redenen die er ook hen toe aangezet hadden om Anneessens te verkiezen (4). Vermoedelijk zal die uitstap wel door Anneessens, een gewiekt zakenman, georchestreerd geweest zijn : Anneessens had zopas dé opdracht van

Inauguration publique
ET BENEDICTION
DU
GRAND ORGUE

DE
L'ÉGLISE ST. SAUVEUR, A GAND,
Construit par M. CHARLES ANNEESSENS,
à GRAMMONT (Belgique)*

MARDI 16 FÉVRIER 1886,
à 2¹/₂ heures précises.

ORDRE DE LA CÉRÉMONIE:

1° Bénédiction des Orgues, par M^r le Chanoine SONNEVILLE,
Vicaire-général et Archiprêtre du Diocèse.

On entrera dans l'église par la porte principale.
La circulation est interdite pendant l'exécution des mor-
ceaux.

On ouvrira la porte à 2 heures.

La présente circulaire sert d'invitation de famille.
On est prié de s'en munir et de la présenter, comme carte
d'entrée, aux places réservées.

* Cet instrument a figuré à l'Exposition Universelle d'Anvers, (grande salle des Fêtes.)

zijn leven voltooid, nl. het reusachtig orgel in de St.-Jacobskerk te Antwerpen (5). Dit orgel is betaald geworden door een rijke weldoenster, zodat er op geen kosten moest gekeken worden : dit orgel was dan ook met veel zorg afgewerkt en uit deugdelijk materiaal vervaardigd. Bovendien zal er wel nooit eksakt vermeld worden zijn hoeveel dit orgel precies gekost heeft, wat Anneessens de mogelijkheid bood om met zijn versie van de kostprijs potentiële klanten te doen watertanden.

De heren van de Kerkfabriek zouden dus het orgel in St.-Jozef gaan bezichtigen, een orgel met 2 klavieren en pedaal van Anneessens (6), en vervolgens nog een orgel van Pierre Schyven « à peu près du même prix »*.

Dit laatste zal wel niet het belangrijkste orgel van Schyven geweest zijn want het wordt door hem nergens als referentie gebruikt (het is een gewoonte dat de orgelbouwers steeds verwijzen naar hun grootste en beste instrumenten). Het orgel van de Burgerkring (7) komt wel voor op de werklijst van Schyven, maar er wordt geen speciale aandacht voor gevraagd.

De vergelijking zal ook op volgend punt nadelig geweest zijn voor Schyven : de neo-gotische St.-Jozefkerk heeft een ideale akoestiek, de feestzaal « Burgerkring » zal die wel niet gehad hebben.

Bovendien had Anneessens relaties met enkele favoriete organisten die op een handige manier alle mogelijkheden van zijn orgels optimaal wisten te demonstreren, waardoor het meestal niet veel moeite kostte om kandidaat-kopers (die doorgaans geen deskundigen waren) te overtuigen.

En tenslotte waren Anneessens' prijzen meestal de laagste, waarom zou men dus nog aarzelen.

De plannen voor het orgel van H. Kerst waren reeds goedgekeurd maar nog niet in uitvoering, toen Anneessens met een ander voorstel voor de dag kwam : in 1885 had hij een orgel geplaatst in de feestzaal van de « Exposition Nationale » te Antwerpen (8) ; na die tentoonstelling was het orgel nog beschikbaar, en de kerkfabriek kon dit orgel, dat even groot was als het geplande, indien zij dit wenste overnemen voor dezelfde prijs. Het orgel zou wél de façade krijgen die oorspronkelijk ontworpen werd voor H. Kerst en die goedgekeurd was door de hogere overheden.

Zo geschiedde dan ook en reeds op 16 februari 1886 kon het

2° CONCERT RELIGIEUX.

PROGRAMME.

1. Prélude et Fugue en ut min. . . . . Bach,
exécutés par Mr J. MORRIAN, organiste de l'église St. Sauveur.

Morceaux exécutés par Mr WIEGAND,

Premier Prix du Conservatoire Royal de Liège
et Organiste à Anvers.

2. Sonate N° 6 . . . . . Mendelsohn.
(a. Communion en fa, op. 11 . . . . . Jules Grison.
3. (b. Air d'église. . . . . Stradella.
c. Prière en fa. . . . . Martini.
4. Dernières volontés, chant, par Mr C. C. . . . . Gounod.
5. Fantasia and Fugue. . . . . Bert,
organiste de St. Georges Hall, Liverpool.
(a. Ave Maria . . . . . Schubert.
6. (b. Adagio en la min. . . . . Bach.
c. Melody. . . . . Rubenstein.
7. Marche Funèbre et Chant Sèraphique . . . . . Alex. Guilmant,
organiste de la Trinité, de Paris.
8. Te Deum, air chanté par Mr C. C. . . . . Lacome.
(a. Pâques Fleuries. . . . . Mailly,
Professeur du Conservatoire de Bruxelles.
9. (b. Duetto . . . . . Mendelsohn.
c. Prière N° 5 . . . . . Wiegand
10. Improvisation et marche finale . . . . . Wiegand.

3° SALUT SOLENNEL.

- Ave Maria, Orgue solo et chœur. . . . . Führer
O Salutaris, solo. . . . . A. de Doss.
Tantum Ergo. . . . . Verlussen.

Pendant le Salut, on fera une Collecte au profit des
œuvres paroissiales.

orgel in de H. Kerst-kerk ingehuldigd worden met bijbehorend concert (9). Als organist trad op August Wiegand (10), iemand van de entourage van Anneessens (en die ook veel andere Anneessens-orgels inspeelde, o.m. te Antwerpen St.-Jozef en St.-Jacob en te Geraardsbergen).

Het elektrisch systeem van het 3de klavier, dat met een soort batterij gevoed werd, was een recente uitvinding die hier door Anneessens voor de eerste maal toegepast werd. Hieronder valt meer te lezen in het boek « L'Orgue ancien et moderne » (1887) van de norbertijn H.V. Couwenbergh (11). Hoewel deze auteur voorstander was van alle modernismen, houdt hij toch de nodige reserves tegenover het systeem : het was immers nog voor veel verbeteringen vatbaar. In de H. Kerst-kerk ondervond men dit al gauw aan den lijve : nog geen 10 jaar na de installatie van het orgel was het elektrische 3de klavier reeds onbespeelbaar.

Na de eerste klachten in 1894 vraagt men aan orgelbouwer Schyven of hij een remedie kent. Schyven zal wel niet zeer opgezet geweest zijn met het voorstel om het knoeiwerk van zijn konkurrent Anneessens op te lappen. Met die konkurrent verliep het in deze periode trouwens niet te best : veel van zijn orgels bleken gebreken te hebben, en aangezien hij overal een garantie van 10 jaar aangeboden had, heeft dit hem naar verluidt een hoop narigheid bezorgd (vooral in Engeland waar hij enkele grote orgels plaatste). Toch waagt hij het in 1899 bij de Kerkfabriek van H. Kerst een voorstel in te dienen tot restauratie, tegen betaling welteverstaan ; dit wordt kort en krachtig afgewezen. Blijkbaar moeten er reeds voorheen strubbelingen geweest zijn met Anneessens (12).

Over dat alles zal duchtig gediscussieerd zijn, want het is pas in 1900 dat J. Deprez het hele elektrische systeem vervangt door een mechanisch. Er bevindt zich thans nog een naamplaatje op de speeltafel : « Orgue restauré en 1900 par J. Deprez - Gand ». Van dan af zal het Deprez zijn die het orgel verder onderhoudt.

Normalerwijze is een mechanische traktuur de enige bedrijfszekere, doch in dit geval werd het een noodoplossing die op haar beurt nooit voldoening zou schenken. Het orgel was er immers niet naar geconcipeerd : de mekanieken in de speeltafel en naar het Reciet (3de klavier) werden nodeloos gekompliceerd, en waren ook veel te lang om soepel te kunnen funktionneren. Op dit punt zijn er bestendig klachten gebleven over het orgel : tot

op het moment dat het orgel totaal onbespeelbaar werd (1976) was het zo, dat het 3de klavier een veel zwaardere aanslag had dan de beide overige.

In 1921 kreeg men te kampen met het niet meer wind-dicht zijn van de grote windlade (waarop Hoofdwerk, Positief en Pedaal staan).

In 1922 werd er elektriciteit in de kerk gelegd, wat de mogelijkheid bood om het orgel van een elektrische windmachine te voorzien.

Er kwam een offerte toe van de firma Stinckens uit Strombeek-Bever, een der allereerste die dergelijke placementen uitvoerde (en ook orgels herstelde). Het jaarlijks onderhoud bleef in handen van J. Deprez uit Gent.

Dat jaar was er ook een nieuwe organist in dienst genomen, dhr. A. Maegerman († 1978). Zoals het dikwijls gaat wanneer men een vaardig organist ter beschikking krijgt, dacht men eraan het orgel op punt te laten stellen. Dhr. Maegerman verlangde ook dat een nieuwe koppeling (nl. van het 3e klavier naar het 2e) op het orgel zou aangebracht worden. In feite kan deze koppeling best gemist worden, maar de nogal verwaterde opvattingen over orgeltechniek en speelwijze in deze periode zullen hier wel doorgewogen hebben. In elk geval, in een brief (17 mei 1924) tracht Oscar Anneessens uit Kortrijk (een van de zonen van Charles) de pastoor te overhalen om dergelijk werk te laten uitvoeren (13).

Het is de eerste maal dat Oscar Anneessens opdaagt in Heilig Kerst, en hij probeert dan ook een beste beentje voor te zetten bij pastoor O. Watté.

Het werk mag uitgevoerd worden en O. Anneessens blijft het orgel onderhouden tot in 1941 (In 1944 vindt hij de dood tijdens de bombardementen van Kortrijk). Ook het inbouwen van vernoemde koppeling maakte het inwendige van de speeltafel weer wat complexer dan het al was.

In 1938 valt te signaleren dat de frontpijpen moeten hersteld worden omdat ze doorzakten, iets wat op heden weerom het geval is, en in onherstelbare mate.

Vanaf 1942 was het H. Laureys die het orgel in stand hield. In 1970 kwam Laureys om bij een auto-ongeval, en in 1971 werden nog 9.741 fr. betaald aan diens zoon voor grote herstellingen, wegens de schade die het orgel had geleden tijdens de

restauratie van de kerk. Er was immers steengruis en stof in de grootste pijpen terecht gekomen, en ook tijdens het schilderen was het orgel niet afgeschermd geworden.

Tijdens elektriciteitswerken verbrandde de motor van de windmachine (er waren slechts 2 van de 3 fasen drijfkracht ingeschakeld toen de organist het orgel aanzette). De firma Loncke uit Diksmuide leverde een okkasie-ventilator, die echter lang niet krachtig genoeg is om het grote orgel voldoende wind te leveren, mede omdat er veelvuldig windverlies is. Een groot euvel was dit evenwel niet, vermits op dat moment nog slechts de helft van de registers te gebruiken was.

Het totaal zwijgen van het orgel in 1976 was dan ook het logisch vervolg op deze 90 jaar durende sukkelgeschiedenis.

Men kan hierbij nog even de bedenking maken dat een goed orgel het normaal 200 jaar en zelfs langer kan uithouden; de konklusies aangaande het werk dat Anneessens hier in 1886 leverde zijn dan ook navenant.

VOETNOTEN :

- 1) Betreffende dit orgel, zie : P. Roose in « De Mixtuur » orgel-tijdschrift, Schagen NL., « Geschiedenis van het P.J. De Volder-orgel in de Heilig Kerst-kerk te Gent », in 3 afl. (nr. 16, april 1975 ; nr. 18, febr. '76 ; nr. 20, febr. '77).
- 2) Het teken * verwijst telkens naar de archiefteksten, die in bijlage weergegeven worden.
- 3) Deze kritiek was grotendeels onrechtvaardig : J. Vergaert, meestergast van Maximilien, de laatste der beroemde Van Peteghem's, poogde met een nog treffende continuïteit, zowel qua klankopbouw als qua vormgeving, de stijl van zijn leermeesters verder te zetten, iets wat geen waardering meer kon opwekken wegens de twijfelachtige complexiteit van de alom opwassende romantiek, die tenslotte de totale ondergang van de klassieke orgelmakerskunst inluidde.
- 4) De reden aldaar was eenvoudig : de schenkster van het orgel wou dat Anneessens het werk uitvoerde.
- 5) Een der grootste en belangrijkste kerken van de stad, met o.m. de grafkelder van Rubens ; aldaar bevindt zich ook nog een tweede, historisch zeer belangrijk orgel van J.B. Forceville (1728).
- 6) Antwerpen St.-Jozef : 1883 ; 2 klav. + ped. ; betreffende dit orgel, zie de brochure uitgegeven door Anneessens in 1902, met o.m. « Aperçu de quelques articles de journaux par rapport à des orgues mécaniques ».
- 7) « Burgerkring van Antwerpen », Koningstraat 10, orgel in de feestzaal, ingehuldigd op 29 sept. 1884.
- 8) Aan de hand van briefwisseling uit die tijd kunnen we afleiden dat het in feite geen volledig nieuw orgel betrof, maar een herbouwen van materiaal dat Anneessens reeds voor andere doeleinden gebruikte (huwelijk van één van zijn vrienden-organisten). Dit is toch ook weer een aspect van Anneessens' handelspraktijken dat tot dusver met de mantel der diskretie is bedekt gebleven.

		☐ Contrebass 16 ☐ Sous-basse 16 ☐ Flûte 8	Gros ☐ diapason 16 ☐ Bourdon 16 ☐ Montre 8	☐ Violon 8 ☐ Flûte 8 h. ☐ Bourdon 8	☐ Flûte à cônes 8 ☐ Salicional 8 ☐ Gemshorn 8
Péd. au G. O. ☐ Péd. au Positif ☐ Péd. au récit ☐ Positif au G. O. ☐ Récit au G. O. ☐ Octave grave récit ☐ Expression récit ☐ Anches G. O. ☐ Anches récit ☐ Trémolo récit ☐	PÉDALIER DE 30 NOTES 1re CLAVIER GRAND ORGUE	2me CLAVIER POSITIF	3me CLAVIER EXPRESSIF Le mécanisme fonctionne au moyen de l'électricité.	JEUX DU RÉCIT EXPRESSIF	☐ Bourdon 16 ☐ Bourdon 8 ☐ Diapason 8 ☐ Gambe 8 ☐ Voix céleste 8 ☐ Salicional 4 ☐ Piccolo 2 ☐ Piccolo 1 ☐ Plein jeu ☐ Trompette II. 8 ☐ Basson-hautb. 8 ☐ Voix humaine 8
	☐ Flûte 4 ☐ Tubasson 8 ☐ Bombardon 6	☐ Trompette 8 ☐ Cornet 5 ☐ Bombarde 16	☐ Prestant 4 ☐ Doublette 2 ☐ Sonnette du souffleur.	☐ Flûte octav. 4 ☐ Clarinette 8 ☐ Trompette 8	

Dispositie van het orgel
(reprint blz. 3 van het inhoudigingsprogramma)

COMPOSITION DE L'ORGUE

- 9) Zie inhoudigingsprogramma in bijlage.
- 10) August Wiegand, laureaat van het conservatorium te Luik; organist te Oostende, St.-Petrus & Paulus, waar hij de voorganger was van Leander Vilain.
- 11) Uitg. J. Van In, Lier, 1887; zie p. 109-111, 183-188 en 213.
- 12) Opmerkenswaard is dat Anneessens in zijn hogervermelde brochure van 1902 het volgende citaat publiceert over een ander systeem, het pneumatische, dat hij dit keer propageert: « (het bezit) ... en un mot, tous les avantages que promettait l'électricité, moins ces caprices désordonnés qui ont fait rejeter cette dernière et dont les horloges de nos coins de rues nous révèlent si souvent les fâcheux inconvénients ». (n.a.v. nieuw orgel in de St.-Janskerk te Antwerpen-Borgerhout, 1895).
- 13) We vonden in het archief een 7-tal brieven van O. Anneessens aangaande deze werken. We nemen deze teksten, die merendeels zakelijke afspraken bevatten, hier niet over omdat ze in al hun uitgebreidheid weinig relevant zijn.

ARCHIEF-BIJLAGE :

Resolutieboek van de Kerkfabriek (1846-1934) - Archief G3
Zitting van 6 juli 1884

5) De heeren raadsleden klagen over de gebrekkelyke wyze op de welke de Kerkzang sedert eenigen tyd uitgevoerd wordt. Er wordt beslist den Heer Brondeel, zangmeester, van die klachten te verwittigen. Men erkent nochtans eenpariglyk dat, ingezien den slechten staat van het orgel, het onmogelyk is aan de zangers van aan de bemerkingen van den raad voldoening te geven. Het orgel, geplaatst ten jare 1777, is versleten. Menigmaal is er vruchteloos grooten onkost aan gedaan, om het te herstellen; namelyk in 1869 heeft de raad er \$ 6290,00 fr. aan besteed.

Met eenparige stemmen wordt er beslist een nieuw orgel te plaatsen, dat ter zelve tyd tot herstelling en versiering der kerk kunne dienen.

De Raad verzoekt den Z.E.H. Roggeman, Pastoor, den Heer Anneessens, Orgelmaker, woonende te Geeraardsbergen, uit te noodigen tot het maken van een plan en eenen devis. De kosten mogen beloopt tot ruim 29 à 30.000 franken. Ingezien de som die zy op de spaarbank heeft, zou de kerk dei kosten op vier of, ten hoogste, vyf jaar, kunnen dekken.
(7 handtekening)

Séance du 5 Octobre, 1884.

..... Monsieur le Curé Roggeman expose qu'il s'est mis en rapport avec Mr Anneessens pour la construction du nouvel orgue, mais qu'ayant dû s'absenter pour cause de santé, il n'a pu mener la chose à terme. Sur quoi le conseil délibérant.

Attendu que le maître de chapelle, itérativement averti d'avoir à faire droit aux plaintes générales que soulève l'exécution défectueuse du chant religieux, en a rejeté de nouveau la faute sur le mauvais état des orgues & s'en déclare incapable de faire de bonne musique, tant qu'il n'y serait pas remédié.

Qu'en conséquence il y aurait lieu à une restauration complète des orgues, si elles la comportaient encore.

Mais que placées depuis 1777 & construites sans les perfectionnements si importants de la facture moderne, elles sont entièrement usées, qu'il résulte notamment d'un examen fait par les membres

du conseil que plusieurs jeux sont hors de service, que tous sont défectueux au point de ne pouvoir plus s'accoupler ni se combiner convenablement, que plusieurs notes des claviers ne répondent plus au toucher & que d'autres, une fois touchées, chantent sans plus discontinuer, que la soufflerie, bien que d'un usage laborieux à l'excès, ne suffit plus à fournir aux différents systèmes de tuyaux la quantité de vent voulue, que tout le mécanisme est détraqué, comme il est facile de s'en convaincre à la première inspection. Que dans ces conditions toute restauration nouvelle ne servirait qu'à prolonger une situation fâcheuse & entraînerait à des dépenses stériles, ainsi qu'il ressort de l'expérience faite en 1869, ou une restauration importante, dont coût 6290 francs, n'a donné aucun résultat satisfaisant,

que déjà dans sa séance du 6 Juillet dernier le conseil a pris une délibération tendante à faire l'acquisition d'un nouvel orgue, mais que les négociations y relatives n'ont pu être poussées assez activement, décide

Art. 1. — Il est urgent de donner suite à la susdite délibération prise par le conseil dans sa séance du 6 Juillet dernier.

Art. 2. — Une commission composée de MM. Van der Cruysen, membre, Verheughe, trésorier & Heynssens, secrétaire du conseil, se rendra à Anvers à l'effet de prendre des renseignements sur l'orgue que Mr Anneessens de Grammont y a placé à l'église de St Joseph, il y a deux ans & sur celui que Mr Schyven de Bruxelles vient de placer au Burgerkring. Ces deux orgues étant à peu près du même prix, la comparaison en permettra de juger le mérite respectif des deux facteurs. La dite commission s'enquerra aussi auprès du Conseil de Fabrique de St Jacques à Anvers, des raisons qui l'ont déterminé à confier à Mr Anneessens, préférablement à tout autre facteur, la construction de l'orgue qui se place en ce moment à cette église & dont le prix s'élève à 45000 francs.

Art. 3. — Mr Albert Verheughe, trésorier, est invité à reprendre, s'il y a lieu, avec Mr Anneessens les négociations demeurées pendantes, ou à en ouvrir avec tout autre facteur reconnu préférable & à se trouver en mesure de soumettre prochainement au conseil, dans une séance extra-ordinaire le projet, plan & devis du nouvel instrument.

(8 handtekening)

Séance extraordinaire du 19 Octobre autorisée par ordonnance de Mgr Bracq, Evêque de Gand en date du 10 Octobre.

Présents M. le Curé Roggeman, MM. Casier de Hemptinne, Huysman, Gisquière, Christiaens, Casier-Legrand, Van der Cruysen, Verheughe, De Breuck, Heynssens.

MM. Verheughe, Van der Cruysen & Heynssens rendent compte des démarches qu'ils ont faites à Anvers en exécution du mandat qui leur en avait été donné. Puis Mr Verheughe expose qu'à la suite de ces démarches, il s'est mis en relations avec Mr Anneessens & soumet au conseil les projet, plan & devis que ce dernier lui a fait parvenir.

Sur quoi le conseil délibérant :

Attendu qu'il résulte d'un ensemble de renseignements prises à bonne source que les orgues de Mr Anneessens présentent toutes les garanties désirables tant au point de vue de l'harmonie que du mécanisme & se recommandent d'ailleurs par la modesté relative de leurs prix.

Attendu que Mr Anneessens a envoyé au conseil les projet, plan & devis d'un orgue à trois claviers, dont les frais de construction & de placement, buffet compris, s'élèveraient à la somme de 29300 frs, somme dont il faut défalquer 1000 francs, le facteur offrant de reprendre à ce prix les orgues anciennes.

Attendu que ces projet, plan & devis ont reçu, après mur examen, l'approbation de plusieurs juges compétents, notamment de Mr Van Reysschoot, organiste à Gand & que cette approbation porte sur l'orgue considéré non seulement en lui-même mais aussi par rapport à l'église où il doit fonctionner,

Decide

Art. 1. — Les projet, plan & devis susdits sont définitivement approuvés & acceptés, sous réserve de l'approbation des autorités compétentes.

Art. 2. — Le paiement s'effectuera de la manière suivante :

- a) Une somme de 8000 francs, inscrite au budget de 1885 sera payée au facteur, aussitôt l'orgue placé & approuvé par les experts.
  - b) Aucune dépense extraordinaire pour grosses réparations n'étant à prévoir pour les années 1886, 1887, 1888 & 1889, la somme de 163000 qui restera à payer sera répartie sur les exercices de ces quatre années, comme suit
\$ 4500 au budget de 1886
\$ 4500 au budget de 1887
\$ 4500 au budget de 1888
\$ 2800 au budget de 1889

Art. 3. — Si un acquéreur se trouvait qui voulût donner pour les orgues anciennes un prix plus élevé que 1000 francs, les quatre sommes susdites seraient proportionnellement diminuées jusqu'à concurrence de l'excédant.

(8 handtekening)

Séance du Décembre 1885.

Cette Séance extraordinaire est accordée par ordonnance de Monseigneur Bracq, Evêque de Gand en date du Décembre.

Présents : le T.R. Mr Mortier, curé, M.M. le Baron Casier, Gisquière, Casier-Legrand, Christiaens, Verheughe, Vander Cruysen, De Breuck et Cruyt.

Après lecture et approbation du procès verbal de la séance précédente, le conseil examine une proposition de Mr Anneessens relative au placement des nouvelles orgues qui lui ont été commandées :

Monsieur Anneessens propose au Conseil de Fabrique, de placer à St Sauveur les orgues qui ont figuré à l'Exposition Universelle d'Anvers et qui ne sont pas vendues.

Ayant préalablement entendu Mr Anneessens et examine sa proposition le Conseil a pris la résolution suivante :

Attendu que Monsieur Anneessens offre les orgues en question au même prix que celles dont les plans ont été adoptés par le Conseil ;

Attendu que ces orgues ayant trois jeux de plus que celles du plan primitif sont d'une valeur plus grande ;

Attendu qu'ayant été construites en vue de l'Exposition d'Anvers le facteur aura apporté à son œuvre les derniers perfectionnements et soigné d'une façon spéciale les détails de l'exécution ;

Attendu que dans ces conditions, le Conseil croit faire acte de bonne administration en donnant suite à la nouvelle proposition ;

Attendu que la caisse des orgues dont les plans furent adoptés par Arrêté royal s'adaptera parfaitement aux orgues en question ;

Par ces motifs le Conseil accepte la proposition de Mr Anneessens et lui en donne connaissance.

Monsieur Anneessens propose de conserver au troisième clavier de son orgue le système électrique qu'il y a adapté. Il en garantit le fonctionnement régulier et s'engage d'ailleurs à le remplacer par un autre, à ses frais, s'il ne répondait pas à son attente. - Le Conseil accepte cette proposition. Monsieur Anneessens déclare devant le

Conseil que toutes les garanties, toutes les conditions inscrites au cahier des charges pour la construction des orgues primitivement projetées, qu'il les accepte pour celles qu'il fournira au lieu de celles ci.

Avis est donné au Conseil que la construction du nouvel orgue nécessite des travaux de consolidation de la Tribune.

Le Conseil décide que Monsieur l'Architecte Van Assche sera consulté relativement à ce point.
(7 handtekeningen)

Séance du 3 Janvier 1886.

Présents : .....

Après lecture et approbation du procès-verbal de la séance précédente le Conseil décide qu'il sera procédé avant le placement des nouvelles orgues au nettoyage de l'église.
(6 handtekeningen)

Séance du 7 Mars 1886.

.....

3° Avis est donné au conseil que le placement des nouvelles orgues ayant nécessité des changements à apporter au jubé Monsieur l'Architecte Van Assche a été consulté. Les plans déposés par lui sont examinés, discutés et approuvés. Ils seront soumis à l'approbation de l'autorité compétente.

Attendu que le placement des nouvelles orgues exige l'agrandissement du jubé.

Attendu que ces travaux sont urgents, les Services des jours de fête étant impossibles dans l'état actuel du jubé,

le Conseil arrête subsidiairement :

Les travaux d'agrandissement nécessaires seront exécutés en attendant que l'autorité compétente approuve les plans définitifs.

MM. J. Van Acker et E. Maerhem sont chargés de l'exécution, sous la direction de Monsieur Van Assche architecte.
(6 handtekeningen)

Séance du 3 Juillet, 1887.

.....

Monsieur le Curé donne connaissance des plans présentés par Monsieur l'architecte Van Assche pour l'agrandissement du jubé de notre église. Le Conseil estimant que ce projet étant beaucoup plus riche d'ornementation que le buffet de l'orgue décide de ne point l'accepter. On décide de fixer à 3000 francs le maximum de la dépense à faire.

.....

(6 handtekeningen)

Séance du 7 Janvier 1894.

.....

Des réparations importantes devront être faites aux orgues. Le conseil décide qu'on demandera l'avis de Monsieur Scheyven facteur d'orgues à Bruxelles.
(8 handtekeningen)

Séance du 4 Mars 1894.

.....

5° Le conseil écoute la lecture du rapport et du devis de Monsieur Scheyven relativement aux travaux de restauration à exécuter aux orgues. Aucune décision n'est prise. De nouveaux éclaircissements seront demandés.

(6 handtekeningen)

Séance du 1er Mars 1896.

.....

Un certain Monsieur Joris de Renaix, ancien ouvrier de Mr Anneessens qui a fabriqué les orgues de l'église, propose de restaurer celles ci pour la somme de \$ 1200.

Le Conseil, estimant qu'une restauration étant urgente, il fera prendre des informations au sujet de l'auteur de cette proposition.

.....

(6 handtekeningen)

Séance du 3 octobre 1897.

Présents : M.M. Mortier, curé, Désiré Casier Président, Verheughe Trésorier, Christiaens, Van Acker, De Visscher Secrétaire.

Le Conseil, vu l'état défectueux dans lequel se trouvent les orgues notamment le Récit, qui depuis plus d'une année est complètement hors d'usage, propose de demander à Monsieur De Prez facteur d'orgues à Gand, un devis, aux fins de remplacer le système électrique actuel par le mécanisme ordinaire à vergettes.

(5 handtekeningen)

Séance du 3 avril 1898.

.....

Monsieur le Curé fait part au Conseil que comme suite à la décision prise en séance du 3 octobre dernier du devis estimatif p^r la restauration des orgues. Monsieur De Prez facteur d'orgues s'engage à restaurer le récit des orgues pour la somme de 1200.00 francs avec 5 années de garantie. Le Conseil décide qu'avant de procéder à ces travaux il demandera l'avis de personnes compétentes.

.....

(6 handtekeningen)

Séance du 5 Mars 1899.

.....

Monsieur le Curé signale au Conseil qu'il vient de recevoir une lettre de Mr Anneessens facteur d'orgues à Menin, qui se présente pour faire les restaurations éventuelles aux orgues, le conseil décide qu'il n'y a pas lieu.

.....

(9 handtekeningen)

Séance du 2 Juillet 1899.

.....

Sur la proposition de Monsieur le trésorier, le conseil inscrit au budget de 1900, un premier crédit de 3000.00 pour les travaux de restauration au portail de l'église et du Jubé, le devis estimatif sera demandé incessamment à Monsieur Lens.

(6 handtekeningen)

Séance du 4 Mars 1900.

.....

2° Travaux d'embellissement du Jubé de l'église, plans et devis :
Le Conseil de fabrique prend les Résolutions suivantes :

Attendu que déjà en 1889, après avoir liquidé le paiement des nouvelles orgues, des travaux d'embellissement s'imposant à la fabrique, celle-ci chargea M^r l'architecte Van Assche, de faire les plans des dits travaux ;

attendu que diverses circonstances, notamment le placement du chemin de la croix ont empêché alors la réalisation de ce projet ;

attendu qu'à la suite du placement des orgues, le jubé a été agrandi, mais qu'on a dû se contenter d'y adapter provisoirement

les balustrades existantes et de maintenir les portes qui séparent le portail de l'église ;

attendu que ces divers objets n'ont pas la moindre valeur et contrastent singulièrement avec l'ornementation intérieure actuelle de l'église ;

attendu qu'il est urgent de mettre cette partie en rapport avec le reste de l'édifice ;

Par ces motifs le conseil décide : Les plans d'embellissement présentés par Mr Van Assche en 1889 sont adoptés. Est accepté aussi le devis fait par Mr Van Assche comportant la somme de 9222.00 fr^s. Mr Mathias Lens qui a exécuté les autres travaux d'embellissement, à la pleine satisfaction du conseil de fabrique est chargé de l'exécution des travaux en projet au prix de 9572.00 fr^s y compris les frais de démolition et de placement.

.....
(6 handtekeningen)

Séance du 1° Avril 1900.

.....
Le Conseil accepte, les propositions présentées par M^r De Prez facteur d'orgues à Gand de restaurer le mecanisme du Récit des orgues de l'église aux conditions exposées dans la séance du 3 Avril 1898.

.....
(8 handtekeningen).

Séance du 7 Avril 1907.

.....
Ensuite on demande instamment l'enlèvement du plancher qui surmonte les orgues de la tribune et qui déplaît considérablement.

.....
(6 handtekeningen)

Séance ordinaire du 3 Décembre 1922.

Présents : T.R. Mr Watté, curé ; Mrs L. Verschraegen, président ; J. Haché, J. Picha, H. de Tracy, L. Van Laeken, Ch^s Du Four, M. Ledewijk, D^r De Raeve.

.....
3. Les orgues ont besoin d'une restauration urgente, on en profiterait pour y ajouter une soufflerie électrique. M^r le Président soumet au conseil un devis de 5120 frs de Mr Stinckens de Strombeke. - On s'adressera de même à Mr Deprez.

.....
(7 handtekeningen)

Séance extraordinaire du 24 Mai 1924.

.....
Le Président annonce que l'Etat voudrait exproprier une parcelle ..... Le produit de la vente servirait à restaurer les orgues. ....
(8 handtekeningen)

Zitting van 4 Maart 1934.

Aanwezig : Z.E.H. Pastoor Faelens, de HH Frans Picha, Henri de Tracy, Alfons De Raeve, Basiel Van Goethem, Joseph De Groot en Albert Lefebvre. Voorgaande verslag wordt goedgekeurd. ZEH. Pastoor Faelens brengt hulde en dank aan pastoor Watté voor 't geen hij voor de kerk heeft gedaan. Dan drukt hij zijn wenschen uit : de gevel van de kerk te doen schilderen, de verlichting te verbeteren, 't orgel te herstellen, ...

(6 handtekeningen)

J.N. LEMMENS (1823-1881) :

Inleiding bij de orgelwerken in posthume editie (1883)

Patrick ROOSE

Het feit dat deze bijdrage slechts een plaatsje vindt in ons laatste nummer van 1981, dient niet geïnterpreteerd te worden als een mindere of verminderde belangstelling voor J. Lemmens, we willen hem integendeel opnieuw in het licht stellen als grondlegger van de Belgische orgelschool. Het was ons überhaupt niet ontgaan dat het dit jaar de 100ste verjaardag van zijn overlijden is, maar we hebben ons eerst een wijle beraden onder welke vorm een zinvolle herdenkingsbijdrage kon geleverd worden : het zou immers erg indecent zijn onze lezers nog maar eens de zoveelste levensbeschrijving van de meester voor te schotelen. Want velen zijn reeds op dit domein actief geweest : zo bijvoorbeeld, om in de laatste decennia te blijven, pater T. Timmerman in het tijdschrift « De Schalmei » (het blad dat de pionier was van de Vlaamse orgeltijdschriften) (1) en B. Huys in de « Biographie Nationale » (2). Vervolgens het Lemmensinstituut (Leuven) dat tijdens het 100ste jubileumjaar van zijn oprichting (1979) in zijn tijdschrift « Adem » rechtstreeks en zijdelings zijn stichter herdacht (3). En tenslotte in dit herdenkingsjaar 1981 zélf, vinden we gestoffeerde bijdragen, gaande van het Nationaal Biografisch Woordenboek (artikel van J. Robijns) (4), de Mededelingen van de Koninklijke Academie (zelfde auteur) (5), tot en met in tijdschriften zoals bv. dat van de VTB-VAB (6).

Ook het orgelwerk van Lemmens staat de laatste tijd in een vernieuwde belangstelling. Niet enkel via grammfoonplaat- (7) en radio-opnamen, maar tevens via heruitgaven in muziekdruk (al dan niet naar het origineel), wordt dit oeuvre weer nader bij ons gebracht. Wij gingen nog iets dieper graven en namen de lijvige bundel « Œuvres inédites », uitgegeven in 1883 — dus posthuum — onder de loep (8). Deze werken worden vrijwel nooit ten gehore gebracht, en het dient toegegeven dat dit niet geheel ten onrechte is : deze orgelwerken behoren beslist niet tot het interessantste wat Lemmens schreef.

Onze aandacht werd echter op de eerste plaats getrokken door het voorwoord (« Introduction »), nog van de hand van Lemmens zélf, dat het « Tome premier » siert. Dat deze introductie zonder

meer een bouwsteen tot de geschiedenis van de 19de-eeuwse liturgisch gerichte orgelmuziek is, beseft men reeds na het lezen van enige alinea's.

Lemmens etaleert hier enkele standpunten die in onze huidige tijd verrassend fris overkomen ; opvallend is bijvoorbeeld zijn waardering voor de ongelijkzwevende temperaturen (zie § II), die in Lemmens' tijd nog wel voorkwamen maar toch zeker al geruime tijd niet meer toegepast werden. Ook zijn registratie-opvattingen (§ III) staven onze mening dat de ware decadentie in orgelbouw en orgelspel nog niet ver gevorderd waren toen Lemmens deze woorden neerschreef. En op liturgisch gebied vindt men een paar vingerwijzingen die wel reeds algemeen aanvaard zijn, maar in de praktijk nog vaak vergeten worden. De lezer oordele echter zelf : we meenden dat het zinvol zou zijn deze inleiding, die we zowat een kerkmuzikaal testament van J. Lemmens zouden durven noemen, hier integraal af te drukken. We hopen dan meteen een aantal geïnteresseerden hiermee van dienst geweest te zijn, vermits deze bundels enkel te vinden zijn in de bibliotheken van enkele conservatoria, alsook in de Koninklijke Bibliotheek ; deze boekbanden worden ten andere nergens uitgeleend omdat het (schaarse) originele edities van 1883 betreft.

Voetnoten :

- 1) T. Timmerman : «De organist, Jaak Lemmens», in «De Schalmey» jg. IV (1949), nr. 1 (jan.), p. 8.
- 2) Biographie Nationale, tome 39, Brussel, 1976, p. 616-624.
- 3) Zie :
  - J. Haspeslagh : «Kerkmuzikale Hervorming in het Europa van de 19de eeuw en de oprichting van Kerkmuziekscholen», in «Adem», 1979, nr. 1, p. 11-18.
  - L. Lacey : «J.N. Lemmens, Jeugd en Opleiding», id., p. 27-35.
  - W. Joosen : «Strukturen en vakinhouden in het Lemmens-instituut onder de directeurs J. Lemmens en E. Tinel», id., nr. 2, p. 94-104.
- 4) J. Robijns : «Jaak Nikolaas Lemmens», in «Nationaal Biografisch Woordenboek», deel IX (1981), kol. 463-469.
- 5) J. Robijns : «Jaak Nikolaas Lemmens, Pierre Jean Van Damme en het herstel van de religieuze muziek in België in de tweede helft van de 19de eeuw», in «Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België ; Academiae Analecta, Klasse der Schone Kunsten», vol. 42, 1981, p. 7-21.
- 6) «De Autotoerist», tijdschrift van de Vlaamse Toeristenbond-Vlaamse Automobilistenbond, 34ste jg., nr. 3 (19 jan. 1981) ; art. J. Gerits : «Jaak Lemmens (1923-1881)».
- 7) Zie «Orgelkunst» jg. 1981, nr. 3, p. 36.
Een «Pastorale in F» uit de bundel «Œuvre inédites» komt voor op de grammofoonplaat *Organa Belgica II*.
- 8) Voor de juiste referenties : zie het titelblad dat hier in fac-simile (gereduceerd) als illustratie wordt weergegeven.

ŒUVRES INÉDITES

DE

J.-N. LEMMENS

PREMIER ORGANISTE DE S. M. LE ROI DES BELGES

ET

FONDATEUR DE L'ÉCOLE DE MUSIQUE RELIGIEUSE DE MALINES.

TOME PREMIER

MUSIQUE D'ORGUE

PRIX NET : 15 FRANCS.

LEIPZIG ET BRUXELLES

BREITKOPF & HÄRTEL, ÉDITEURS.

1883.

TOME PREMIER.
MUSIQUE D'ORGUE

Introduction

I.

C'est à juste titre que l'orgue est appelé *le roi des instruments de musique*. Si l'Eglise n'a pas été son berceau, elle en a été du moins la glorification : c'est grâce à elle, en effet, que cet incomparable instrument est parvenu au degré de perfection qu'il possède aujourd'hui.

Le caractère de l'orgue est éminemment religieux, parce qu'il est catholique, et c'est le profaner que de le transporter de l'église au théâtre, où cependant on lui fait parler un langage digne de la Religion, tandis que dans le sanctuaire on lui fait trop souvent jouer un rôle qui ne serait pas même admis à l'opéra bouffe. Cette profanation de l'orgue a lieu surtout en Italie, en France et en Belgique. Il faut reconnaître toutefois que ces deux derniers pays sont en grand progrès depuis quelque temps.

II.

La Religion Catholique qui ne repousse aucune manifestation de l'art, n'a point fermé ses temples à la tonalité musicale moderne ; mais on a eu tort d'y laisser pénétrer toutes les licences du style chromatique et de faire à l'orgue son accord et son véritable caractère.

Autrefois, — et de nos jours encore il en est de même dans quelques rares localités, — l'orgue était accordé diatoniquement, à tempérament inégal, et, pour nous servir d'une expression technique, *avec la quinte du loup*. Cette manière d'accorder, donne une grande pureté d'intonation aux huit tons qui sont principalement en usage dans le chant grégorien. Sans doute il y a, dans ce système, un je ne sais quoi d'insupportable dans le ton de *sol bémol*, et beaucoup de dureté dans les tons de *la bémol*, de *ré bémol* et de *si naturel* majeur. En revanche, le tempérament inégal donne à chaque ton un caractère et une couleur qui lui sont propres. Il offre donc un très précieux avantage sur le tempérament égal, qui rend tous les tons exactement semblables entre eux, tous étant supportables, il est vrai, mais aucun d'eux ne satisfait complètement l'oreille.

En changeant l'accord de l'orgue, on l'a mis au service de l'ennemi, et l'on a consommé la ruine du plain-chant. On dirait vraiment que le tempérament inégal avait été prévu pour servir de barrière au sensualisme du système chromatique !

Il faut donc rebrousser chemin : ce sera un puissant moyen d'empêcher la musique d'orgue de suivre la pente funeste de la modulation effrénée...

III.

Le caractère religieux de l'orgue réside surtout dans les *jeux de fond* : ceux-ci sont l'âme de l'instrument et en constituent la partie noble, comme les cordes dans l'orchestre.

Les *jeux de mutation* sont le complément de ceux dont nous venons de parler. Par le mariage de leur timbre argentin, le *plein-jeu* acquiert une sonorité unique dont aucune combinaison orchestrale ne saurait donner une idée, et qui semble transporter l'auditeur sous un ciel étincelant d'étoiles. Mais rien n'est plus difficile à bien établir comme les jeux de mutation, et, mal faits, ils sont insupportables.

Les *jeux d'anches* sont la partie bruyante et un peu vulgaire de l'orgue. Pour être bons, ils doivent contenir leur propre *bourdon*. Un organiste judicieux en réserve l'emploi pour les *sorties*, ou, s'il s'en

sert pendant le service divin, ce ne sera qu'à l'offertoire, et encore agira-t-il sagement de ne les mettre alors en œuvre que comme jeux de solo, accompagnés avec les fonds.

La *voix humaine* est rarement d'un bon effet. Tous les organistes sans goût ne se font point faute d'en abuser.

Le *tremblant* ne convient qu'à la *voix humaine* : il est fait pour elle. Lorsqu'on l'emploie avec d'autres jeux, il produit l'effet de certaines orgues de Barbarie.

Les *voix célestes* sont moins fatigantes que les *voix humaines*. On en obtient de beaux effets, lorsqu'on les traite avec une sobriété judicieuse.

Les *jeux de solo*, en général, doivent être ménagés. Ils produisent quelquefois de beaux effets par leur mélange ; mais il y a ici un écueil que doivent éviter les jeunes organistes. Ceux-ci sont souvent tentés d'abuser des ressources que leur offrent les combinaisons mécaniques de la facture moderne. Il est bien plus facile de plaire à l'auditoire par l'opposition des timbres que de l'intéresser par la solidité de la science et l'élévation des idées.

IV.

L'organiste catholique doit toujours édifier les fidèles. Il n'oubliera jamais qu'il est dans la maison de Dieu. Son jeu sera constamment en harmonie avec la majesté du sanctuaire. S'il ne comprend pas la liturgie sacrée, il lui sera impossible de refléter, dans son style, la fête du jour que l'on célèbre. Il jouera constamment alors de la même façon, à toutes les fêtes, comme un véritable mercenaire.

Il doit être grave sans être ennuyeux, élégant sans être léger, mélodieux sans être trivial. Il fera toujours usage d'une harmonie pure et riche, et, en même temps, aussi diatonique que possible.

L'organiste catholique évitera d'*amuser* les fidèles et d'attirer leur attention par de petites mièvreries, par de petits effets d'opposition de timbres, par l'emploi insolite du *tremblant* et de la *boîte expressive*. Ces effets ne sont tolérables que dans une salle de concert.

V.

Il faut que l'organiste catholique sache improviser. Il ne le pourra jamais d'une manière convenable, s'il ne possède l'harmonie, le contrepoint, la fugue, un bon mécanisme des pieds et des mains, et une connaissance sérieuse du mélange des jeux.

VI.

L'organiste catholique doit être versé dans la science et la pratique du chant grégorien, ainsi que dans l'accompagnement diatonique qui convient seul à ce chant.

Ses préludes auront toujours leur raison d'être : ils s'accorderont avec la mélodie qu'ils annoncent et seront dans la même tonalité.

Le prélude d'entrée se fera avec les jeux de fond et dans le mode du chant qu'il introduit. Si cela est possible, l'organiste prendra pour motif la première phrase de ce chant.

L'organiste prépare l'intonation du *Gloria in excelsis* et continue *et in terra pax*, sans interlude.

Si on le lui demande, il donne le ton pour le *Dominus vobiscum*, mais sans l'accompagner. Règle générale : il ne doit accompagner le prêtre que dans les mélodies dont celui-ci chante l'intonation et qui sont continuées par le chœur, telles que le *Gloria in excelsis*, le *Credo*, l'*Asperges me*, le *Veni Creator*, etc.

Le verset doit reproduire, dans sa tonalité, la strophe du chant qu'il remplace.

Il faut enfin que le *postlude* soit la continuation de ce que a précédé.

Rien n'est plus commun que de rencontrer de malheureux joueurs d'orgue qui détruisent, avec quelques accords seulement, l'impression produite par un beau sermon. Un prélude concenable, avant le sermon,

prépaire les fidèles ' l'écouter avec respect et inspire le prédicateur. Pour le postlude, c'est le prédicateur qui inspirera l'organiste.

Aucune solennité ne peut être imposante, si l'organiste est trivial. La musique donne le ton à toutes les cérémonies de l'Eglise, et quand ceci sera bien compris, on remplacera les joueurs d'orgue par des *organistes catholiques*. Ceux-ci auront soin de ne pas compter sur le suffrage de la foule. L'appréciation des connaisseurs et surtout la conscience de travailler pour la plus grande gloire de Dieu devront leur suffire !

J.-N. LEMMENS

In Memoriam

BERNARD GAVOTY 1908-1981

Deze Franse muziekcriticus, organist, is op 73jarige leeftijd te Parijs overleden. Hij studeerde orgel en harmonie aan het « Conservatoire National » van Parijs, tussen 1934 en 1937 bij Marcel Dupré en Georges Caussade. Hij behaalde eveneens een graad aan de Sorbonne. Voorheen kreeg hij zijn vorming bij Louis Vierne en dit vanaf 1929 en 1934. Hij was verantwoordelijk voor « Jeunes Musicales de France », o.a. door hem gesticht in 1942. Daarnaast was hij organist in St.-Louis des Invalides te Parijs, waar hij het gerestaureerde orgel in 1957 inhuldigde. Vanaf 1945 was hij de bekende criticus in « Le Figaro ». Hij werd beschouwd als de meest eminente muziekcriticus in Frankrijk. Hij heeft vele radio- en televisieuitzendingen geproduceerd, o.m. gewijd aan Rubinstein, Menuhin, Rostropovitsj en hield daarbuiten 3.500 lezingen en ROO orgelrecitals.

Voor ons blijft hij de entoesiaste schrijver van merkwaaardige biografies gewijd aan de organisten-componisten, onder de titel « Louis Vierne, La Vie et l'Œuvre », « Jehan Alain, Musicien Français » beiden uitgegeven bij editions Albin Michel, en « Les grands interprètes Marcel Dupré » ed. Kister, Genève. Ik wil deze boeken graag aanbevelen omwille van hun rijke inhoud, hun sierlijke taal en stijl en hun informatie uit de eerste hand.

K. D'H.

In Memoriam

WILLY CLIMAN

Geheel onverwacht bereikte ons het bericht van het vroegtijdig en tragisch overlijden van één onzer markantste Vlaamse organisten : Willy Climan.

Op 18 mei 1936 te Herentals geboren en als jeugdige knaap in Mechelen opgegroeid, heeft zijn naam wellicht al te geringe uitstraling gevonden buiten de grenzen van de Antwerps-Mechelse regio. In Mechelen zelf was hij een welbekend schaduwloper van de beroemde organistenmaker Flor Peeters, wiens assistent-orgelleraar hij vele jaren lang was in het Kon. Vlaams Conservatorium te Antwerpen, en in wiens vervanging hij tientallen keren voorzag op de bank van het Mechelse Rombouts-orgel.

Zijn eerste muzikale opleiding genoot W. Climan aan het Mechelse conservatorium, daarna op het professionele vlak en specifiek voor het orgel verder gezet aan het Lemmensinstituut, waar hij zijn studies met een laureaatsdiploma afsloot. Hij ging zich verder bekwamen aan het Kon. Muziekconservatorium te Antwerpen, waar hij achtereenvolgens in 1957 een eerste prijs notenleer en harmonie behaalde, in 1958 een eerste prijs orgel bij Flor Peeters, in 1959 een eerste prijs contrapunt, in 1960 een eerste prijs fuga en in 1961 een hoger diploma orgel. In 1964 behaalde hij de hoogste onderscheiding die in ons land aan organisten wordt gegeven, nl. de virtuositeitsprijs van de Regering voor orgel.

Daarnaast was hij in datzelfde jaar winnaar van een compositiewedstrijd A. De Vleeschhouwer met een Passacaglia voor orgel, die zijn talenten ook op dit vlak bewees. Hij heeft uit een te grote bescheidenheid dit werk zelf niet veel gespeeld of laten spelen door zijn leerlingen. Nog in Antwerpen werd hij laureaat van de Alex Paepen-wedstrijd, en verwierf de Prijs Verrept-Brouwers voor de beste interpretatie van de orgelwerken van J.S. Bach. Behalve in het Conservatorium te Antwerpen waar hij velen de basisbeginselen van het orgelspel heeft bijgebracht, was hij sinds 1963 in het Lemmeninstituut orgelleraar en leraar in Koraal- en Kerkliedbegeleiding en in de praktische harmonie. Voor het doceren van enkele theoretische vakken was hij eveneens

vele jaren verbonden aan de Beiaardschool te Mechelen.

Van 1969 tot 1971 was hij stagiair orgelleraar aan het Kon. Muziekconservatorium te Gent, en nog in ditzelfde jaar 1969 werd hij directeur van de Gemeentelijke Muziekschool te Londerzeel.

In 1964 reeds concerteerde W. Climan menigvuldig in België, Nederland, Duitsland en Engeland. Hij behoort tot de jongste generatie organisten die Flor Peeters in ons land heeft opgeleid, en neemt daarin een zeer persoonlijke plaats in. Zijn bijzondere voorkeur ging uit naar de orgelwerken van J.S. Bach. Op dit terrein onderscheidde hij zich, niet zozeer door een grote virtuoze begaafdheid, dan wel door een stylistisch en technisch zuivere interpretatie. In zijn spel werd niets aan het toeval overgelaten; alles was grondig doordacht en beheerst voorgedragen. Hij legde zichzelf in de orgelstudie een strenge discipline op. Bachs werken studeerde hij naar het voorbeeld van de bekende Bach-interpretator Helmut Walcha, vaak lineair en stem per stem, omdat hij er van uitging dat echte contrapuntische polyfonie lineair werd gecomponeerd en ook alsdusdanig moest worden gestudeerd en gespeeld. Deze opvatting die in de jaren 1960-65 in ons land bepaald revolutionair klonk, beheerste steeds meer zijn orgelspel en pedagogiek, hetgeen hem al vlug distantieerde van de vroeger genoten Frans geïnspireerde orgelspelopleiding. Zijn aanleg voor rechtlijnigheid en zelfs enige vorm van radikalisme, maakte hem in die jaren 1964-70 tot een vooruitstrevend en daarom wat alleenstaand orgelpedagoog. Hij was één der eersten die op gerechtvaardigde gronden, door zijn interpretatie en registratieopvatting, banden verbrak met de gevestigde Flor Peeters-school, waaruit hij was gegroeid. Het werd hem niet in dank afgenomen.

Willy Climan was een degelijk, toegewijd en minzaam orgelpedagoog. Dat getuigen allen die van hem orgelonderricht mochten genieten, niet in 't minst ondergetekende, die hem 5 jaar lang als orgelleraar heeft gekend en onder zijn vakbekwame hand het laureatsdiploma orgel aan het Lemmensinstituut mocht verwerven. Zelf een noeste werker, eiste hij van zijn leerlingen grote werkkraft en volhardende studie, maar anderzijds bracht hij begrip op voor de moeilijkheden die zich in de orgelstudie bij de leerlingen konden voordoen. Zijn orgelpedagogiek ging er van uit eerst en vooral een degelijke basismethode in het orgelspel vast te leggen vooraleer over tempo en interpretaties aller-

hande kon worden gepraat; hierin onderscheidde hij zich van de meeste andere orgelpedagogen, wier eeuwig gepraat over interpretatie door leerlingen vlot benut werd als dekmantel voor glad en vuil spel. Bij Willy Climan dienden middenstemmen even net gespeeld te worden als de buitenstemmen: ook dat was polyfonie. Hij is als orgelpedagoog één onzer degelijkste vakmensen geweest, een man met methode, die ook methode kon doorgeven. Tevens was hij in de zestiger jaren, een tijd waarin dit lang nog geen algemeen aanvaard goed was, een fervent verdediger van de mechanische traktuur.

Als persoon is hij, door zijn gesloten natuur, te bescheiden op de achtergrond gebleven, een houding die hem als mens heeft gesierd en beminnelijk gemaakt voor wie hem kenden, maar die hem t.a.v. het orgel waaraan hij met heel zijn wezen was gehecht, noodlottig is geworden. Sinds 1969 groeide in zijn leven langzamerhand een ontgoocheling en verbittering die uiteindelijk na vele jaren van onrechtvaardige vernedering en miskennis van zijn kwaliteiten, geleid hebben tot de aftakeling en het einde dat wij kennen.

De orgelpedagoog die hij had willen zijn aan een Kon. Muziekconservatorium en waarvoor hij met resultaat jaren had gewerkt en gewoet, die droom liep uit op een vernederende ontgoocheling. De bescheiden mens Climan, die steeds als een eerlijk en integer iemand voor zijn vak en taak heeft gestaan, werd het slachtoffer van een afrekening binnen het heersende orgelmilieu. Onrechtvaardigheden allerhande, rancune en manipulaties van een orgelwereld die het schaakbord met machtsverhoudingen bespeelt, hadden zich tegen hem gekeerd; hij heeft de rancune nooit kunnen verwerken. Het ironische toeval wil dat bijna op hetzelfde ogenblik van zijn overlijden in Gent de organist en conservatoriumdirecteur G. Verschraegen ter ziele ging, die Climan's loopbaan in de Gentse interimperiode op virtuoze wijze heeft verzuurd.

Ongelooflijk in een land als het onze, met zo grote nood aan orgeltalent, dat een organist met deze capaciteiten, met deze rijke opleiding, met deze rijke reeks diploma's, nergens in die orgelwereld zijn juiste plaats heeft kunnen vinden, en dat bovendien niemand van diegenen die het in die periode hadden kunnen doen, het nodige hebben ondernomen om dit talent te benutten op de plaats en voor het doel dat hem aangemeten was. Gedreven door verbittering, hebben de rechtlijnigheid en het radikalisme,

die enigszins in zijn persoonlijkheid lagen, hem met de omgeving meer banden doen verbreken dan wellicht nodig was. Worstelend en sukkelend met de problemen van het leven, werden in de zeventiger jaren zo goed als alle banden met betrekking tot het orgelonderricht voor hem doorgesneden. Nadat zijn sollicitaties voor het leraarschap orgel in de 3 Vlaamse Conservatoria op een vernederende sisser uitliepen, kon ook het Lemmensinstituut zijn diensten op het hoogste niveau niet gebruiken. De laatste jaren bewoog hij zich als leraar nog slechts op een onschuldig terrein, dat van de praktische harmonie, aan het Kon. Muziekconservatorium te Brussel.

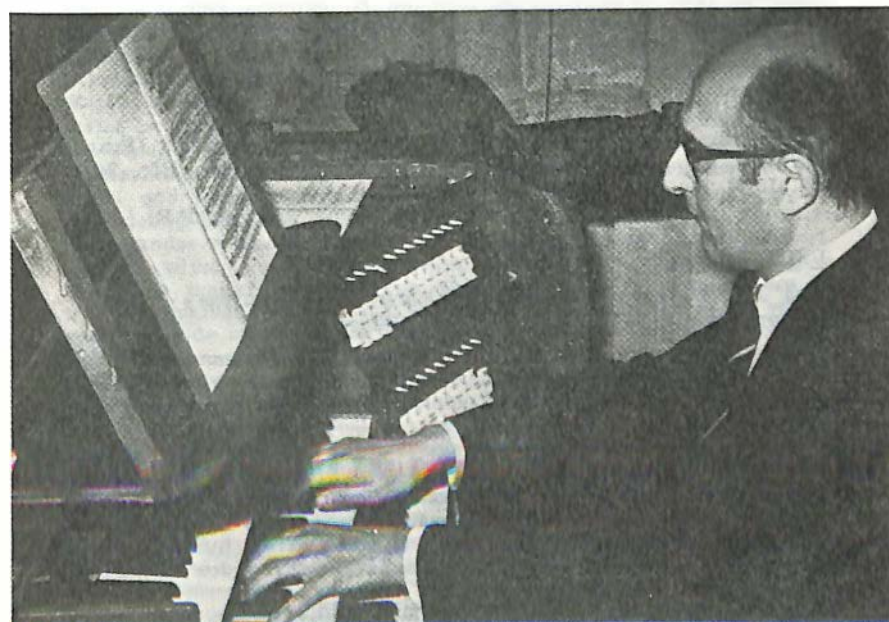
Uiteindelijk heeft de parochie O.-L.-Vrouw over de Dijle te Mechelen hem zowel op het menselijke vlak als op het vlak van het orgel nieuwe ontplooiingskansen geboden door hem, in opvolging van Fiel Denteneer, als organist aan te zoeken. Samen met het O.-L.-Vrouw-koor heeft hij nog fraaie uitvoeringen gerealiseerd, o.m. ter gelegenheid van de J. Van Nuffel-viering in november 1978. De neerslag daarvan werd vastgelegd op een L.P., waarbij Willy Climan zich in werken van J. Van Nuffel aan het orgel laat horen, voor mij althans de enig bekende plaatopname van Willy. Voor het kinderkoor van het O.-L.-Vrouw-koor, maakte hij toen ook enkele bewerkingen van kerkliederen. In 1980 werkte hij nog mee aan een Jubelviering 25 jaar O.-L.-Vrouw-koor en met Allerheiligen 1981 verzorgde hij met dat koor een concertreis in Engeland. Het zou zijn laatste concertreis zijn. Op 12 november 1981 overleed hij in wanhoop en volstrekte eenzaamheid.

Zijn uitvaartdienst, verzorgd door het O.-L.-Vrouwkoor dat hij vele jaren stijlvol had begeleid, was een aangrijpend moment, vooral omdat een bandopname van Bach's Toccata in d, door Willy Climan gespeeld op het orgel van de O.-L.-Vrouw over de Dijle, ons voor het laatst zijn groots en beheerst spel heeft geëvoeerd. Dit moment riep bij mij de herinnering op aan de 2 concerten waarbij ik persoonlijk als registrant bij hem aan de orgelbank stond, nl. in 1969 in de O.-L.-Vrouw-kerk te Roeselare en in 1971 te Watervliet, — een concert dat ik voor hem organiseerde —, en waar hij zich met name speciaal in de Bachwerken liet horen als een groot vertolker. Van eenzelfde grootheid getuigen zijn gewaardeerde concerten die hij gaf in het Lemmensinstituut en op het orgel te Vlaardingen (Ned.).

Hij blijft in onze herinnering voortleven als een toegewijd leraar, een goede vriend en geestesgenoot. Het orgel is in zijn leven struikelsteen en hoeksteen geworden; toen door het orgel zijn leven aan het wankelen is gegaan, zat hij tot op het laatst alleen nog op het orgel vast in het zadel. De tragiek van zijn kapotgeslagen loopbaan blijft een aanklacht voor ons door ambitie en machtwellust bestuurde organistenmilieu.

Het tijdschrift Orgelkunst dat hij zeer genegen was, gedenkt hem als één uit haar rangen. Aan zijn echtgenote Agnes en dochter Frauke, betuigen wij ons oprecht medeleven, en wensen hun alle sterkte toe voor het leven, dat ondanks alles, verder gaat.

Ant. FAUCONNIER

W. Climan (1936-1981)

Ter bespreking

ORGANA EUROPAE 1982

Voor de 15de jaargang van deze orgelkalender werd weerom een keus gemaakt uit oud en nieuw. Ons oordeel over deze gemengde keuze vond U in de bespreking van vorige jaargangen (zie Orgelkunst I, 3 en III, 4). De kwaliteit van de kleurenafbeeldingen is op gelijk niveau gebleven met de vorige edities. We beperken ons hier bijgevolg tot het opsommen van de gegevens die ons overgemaakt werden.

Het betreft volgende orgels :

Parijs (F), basilique St-Denis, A. Cavallé-Coll, 1841.
Stockholm (S), Lutherse kathedraal, Marcussen & son, 1960.
Berlijn (DDR), St-Hedwigskathedrale, J. Klais, 1978.
Norwich (GB), cathedral, Hill-Norman-Beard, 1950.
Luzern (CH), stiftskirche St-Leodegar, Th. Kuhn, 1972.
Rotterdam (NL), Grote of St-Laurenskerk, Marcussen & son, 1973.
Treviso (I), S. Nicolo, G. Callido, 1778.
Strasbourg (F), église St-Thomas, J.A. Silbermann 1773 & A. Kern 1977.
Haderslev (DK), Domkirke, diverse & Marcussen.
Sarre-Union (F), église St-Georges, J.G. Koenig, 1967.
Berlijn (D), Charlottenburgerschloss, K. Schuke, 1969.
Wien (A), Franziskanerkirche, H. Wökherl, 1642.
Svene (N), Lutherse kerk, 2e h. 18de e.
Begeleidende teksten in het Frans, Engels en Duits.
Formaat 24x37cm.
Prijs Bfr. 400, Nfl. 27,50.
Besteladres : Organa Europae, B.P. 16, F-88105 Saint-Dié (Frankrijk). Vorige jaargangen zijn nog te verkrijgen tegen Bfr. 245 - Nfl. 18,50 per stuk.

P.R.

LECTUUR

« 250 JAAR ORGELMAKERS VERMEULEN 1730-1980 »
(uitgave van de Gebr. Vermeulen te Weert)

Deze waardig presenteerde jubileumuitgave behandelt de geschiedenis en de werkzaamheden van de beide Nederlandse orgelmakersbedrijven : Gebrs. Vermeulen te Weert en Jos. Vermeulen te Alkmaar.

Ene blik op de inhoud maakt ons al vlug duidelijk dat het substantiële stuk van dit boek geleverd wordt door de drievoudige bijdrage van J.W.P. Peeters : I. Over de families Vermeulen, Beerens, Van Dinter en Ypma, II. Inleidende beschouwingen tot de orgelbouw in de 18de en 19de eeuw, III. De orgelmakers en hun werk met werkljsten van de Gebrs. Vermeulen te Weert en Jos Vermeulen te Alkmaar.

Voorafgegaan door drie bewierokende bijdragen in jubileumstijl van respectievelijk Prof. Dr. M.A. Vente met « Overpeinzingen bij een 250-jarig Jubileum », H. Houët met « Vijftig jaren omgang met een orgelmakersgeslacht », en Dr. P.J. De Bruyn met « De Orgelbouwers Vermeulen in Alkmaar », onderneemt Paul Peeters een gewaardeerde poging om een genealogie van de orgelbouwers Vermeulen en daaraan verwant Beerens, Van Dinter en Ypma, op

poten te zetten, daarbij aansluitend het werk- en algemeen cultureel milieu te schetsen waarin de Vermeulens, het orgelmakersgeslacht waarover het hier in wezen gaat, hun orgelbouw-activiteiten hebben ontplooid, en enig zicht te geven op het werk dat onder hun handen tot stand kwam. Dit laatste beperkt zich vrijwel tot het louter historisch aspect, d.i. het samenstellen van een chronologische werkljst. Aan een technisch-orgelbouwkundige beoordeling, evenals aan dispositie- of zelfs stijlstudie, is men in 't kader van dit boek nauwelijks of helemaal niet toegekomen. De lezer blijft dus, ondanks het degelijke en goed gedokumenteerde bronnenmateriaal, zitten met een eenzijdige, bijna louter historische benadering van de orgelmakers Vermeulen. Wat de werkstijl betreft werd er niet veel meer aan vastgehaakt dan de generaliserende adjectieven als : Zuid-Nederlands, Vlaams of Noord-Nederlands.

In deze eenzijdige behandeling wordt geregeld, — en dit geldt ook voor de andere bijdragen —, wel eens de objectiviteit gemist, die reeds vanaf de eerste bladzijde in het Ten geleide, kwistig is gepretendeerd.

Wij hebben zelf kennis kunnen maken met enkele 19de eeuwse Vermeulen-orgels op Vlaamse bodem, zoals het orgel te Weelde, te Oplitter-Tongerlo, Neerharen en Hasselt-Godsheid. Hoewel sommige van deze instrumenten boeiende deelaspecten bieden voor het orgelmaken in de 2de helft van de 19de eeuw, is ten gevolge van de onoverzichtelijke binnenstructuur, de vaak onlogische technische opbouw en het niet steeds zo goed gemaakt pijpwerk, geen enkel van deze orgels te rekenen tot de 1ste rang orgelbouwkunst in die periode. De conversatie van dergelijke technische toestanden, schept voor de toekomst wellicht problemen die moeilijk bevredigend op te lossen zijn. Zulke vaststellingen worden in het boek wisselend met de mantel der stilte omhuld. Met historische gegevens alleen is het inderdaad mogelijk sereen en schijnbaar objectief naast een andere, nl. de technische waarheid heen te praten.

Het is waar dat « een eerlijke en evenwichtige beoordeling van een orgel — met een opbouwende kritische evaluatie — alleen dan kan plaatsvinden, wanneer men de achtergronden en beweegredenen van zowel opdrachtgever als opdrachtnemer kent en deze ook in de beoordeling betreft », — een goeie raad die wij graag aan bepaalde Nederlandse vrienden adresseren, wanneer zij op nog al eens voortvarende wijze, ons Vlaams orgellandschap komen exploreren. Maar inmiddels maakt niemand ons wijs dat vroegere orgelmakers in tal van gevallen zelf niet voor een groot deel verantwoordelijk waren voor bepaalde wanordelijke kronkels die hun instrumenten vertonen. Zulks helemaal op de nek van de opdrachtgever en organisten afwimpelen en een generaal pardon uitspreken zoals Dr. Vente doet, valt fraai binnen de plooiën van een jubileum, maar klinkt als uitleg toch wat goedkoop, vooral omdat door diezelfde orgelmakers veelvuldig onderhouden van goede historische orgels werd waargenomen, waarbij goede dingen overvloedig te zien en te horen waren.

Naast het ontbreken van enige technische uitweiding, stoort ons in P. Peeters' bijdragen de onevenwichtige schets van het 18de en 19de eeuwse orgelmakersmilieu waarin de Vermeulens werkzaam waren. Er wordt ruim aandacht besteed aan een zwak orgelbouwer als Jan Reiner Tits, van wie men bezwaarlijk kan aannemen dat er veel invloed van zijn werk uitging, terwijl de orgelmakersfamilie Dell Haye, die ook in Nederland werkzaam zijn geweest, en wiens voortreffelijke orgels in de 19de eeuw althans uitgerust werden met de grote Hollandse spaanbalgen (conform aan het door de Vermeulens gebruikte systeem), niet ter sprake komen. Overigens was Antwerpen in Noord- en Zuid-Brabant een uitstralingscentrum met o.m. J.B. Forceville, en de Dell Haye's ; ook de Van Peteghem's

(in 't bijzonder Aeg. Franciscus) waren er geen onbekenden en hadden een invloedssfeer die tot in Turnhout reikte. In de 19de eeuw werd in Brabant en de Kempen voortreffelijk werk geleverd door Th. Smet uit Duffel, later samen met Vermeersch: dit werk vertoont echte Brabantse karaktertrekken. Het stilzwijgen hierover, — en dit resulteert nogal eens uit een louter historische benadering van de diverse orgelmakersinvloeden, — wekt wantrouwen in de argumentatie, temeer omdat aan orgelmakers zoals P. en H. Van Overbeek en Jan Nau wel aandacht wordt besteed, terwijl niet onmiddellijk een invloed naar het noorden toe wordt aangetoond.

Even betwistbaar is de uitleg die gegeven wordt over het archaisch, behoudsgezinde karakter van de orgelbouw in het zuiden. Zou dat conservatieve karakter van de Zuid-Nederlandse orgelbouw niet in verband moeten gebracht worden met het gebruik van het orgel en het bespelen ervan? De zuidelijke Nederlanden kenden in de late 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw geen naar voor tredende organisten, zeker niet op het internationale vlak. Pas wanneer er organisten verschijnen van een ander type en met een invloed op het internationaal-muzikale vlak, zoals Fétis, komt er verandering. En van de orgelmakers Merklin-Schütze, Schyven, Ch. Anneessens en de familie Loret, die ook werk in Nederland leverden, moet niet enkel gezegd worden dat zij een « eigentijdse » stijl hanteerden, maar ook dat zij onmiddellijk daarmee samenhangend de commerciële opgezette orgelbouw vertegenwoordigden, dat zij zakenlui waren en de produktie derhalve groot zagen tot over de grenzen heen.

Behalve een uitgebreide en nuttige index, sluit het boek af met een artikel van Hans Van Der Harst: « De Vermeulens en het restaureren van historische orgels ». Dit artikel kenmerkt zich, naast het belichten van enkele algemeen aanvaarde uitgangspunten, door het glad en elegant heenglijden langs scherpe en voor betwisting vatbare hoeken die ook wel eens aan de vernoemde restauraties te vinden zijn, — we denken aan zo iets als « het vrij pedaal in Vlaamse stijl » van het orgel te Vlaardingen, — zodanig dat de conclusie steeds neerkomt op de geëikte termen: « een fraai en uniek instrument ». Maar Vlamingen hebben de hebbelijkheid eens wat minder glad te zijn en derhalve aanvaardden zij waar het Vlaamse orgels op Nederlandse bodem betreft, niet steeds het gebruik van de mantel der onschuld; ons bezoek aan het overigens prachtige orgel te Vlaardingen doet ons naast onze waardering kritische vragen stellen t.a.v. de mixtuursamenstellingen en de intonatie à la Van Peteghem, de makelij der klavieren (binnenin de kas) en de reconstructie van de kromhoorn van het rugwerk.

Nog een vriendelijke aanbeveling aan onze Nederlandse collega's, om voortaan alles in het werk te stellen om onze Zuid-Nederlandse orgels, die illegaal in België te koop worden aangeboden, zoals het uit de St.-Kwintenskerk te Wommersom (B) afkomstige orgel in de Grote Stevenskerk te Nijmegen, te behouden op de plaats waar ze thuishoren. Ze staan er goed en in Vlaanderen bestaan de procedures thans ook om ze te beschermen. Gelieve er inmiddels nota van te nemen dat in Vlaanderen ook orgels gerestaureerd worden, allen van het zuid-nederlandse type, en echt niet om verlegen over te zijn over de grenzen.

Het boek « 250 jaar orgelmakers Vermeulen 1730-1980 » zij de lezers aanbevolen als een leerrijke lectuur, maar niet zonder kritische geest. Jammer voor het lange blad errata en de ongelijke lay-out. Het ware beter geweest ruimere tijd te nemen voor verbetering dan een versie met menigvuldige vergissingen de handel in te sturen.

A.F.

INCOGNITO ORGANO:

Harmonia-uitgave/Hilversum; uitgave verzorgd door Dr. E. Kooiman.

Deel 1. — Johann Bernhard Bach, Johann Michaël Bach, Johann Heinrich Buttstedt, Johann Gottfried Walther.

Verzamelt in hoofdzaak enkele weinig gekende en zelfs nooit eerder uitgegeven koraalbewerkingen of koraalpartita's van orgelcomponisten tussen en rond Johann Pachelbel en J.S. Bach. Bij een eerste aanblik verschijnt het nr. 1, de Ciaconna in Bes van J.S. Bach in deze bundel als een eerder toevallig toevoegsel, alhoewel dit stuk ondanks zijn uitgesproken klavieristische schrijfwijze toch gedacht schijnt te zijn voor orgel, omwille van het bijna noodzakelijke pedaalgebruik op bepaalde plaatsen.

Geen enkel werk biedt grote orgelcompositie, maar wel is in de goed vertegenwoordigde variatievorm grote speelvreugde neergelegd, o.m. in het dankbaar stuk van J.H. Buttstedt: « Ich ruf zu dir, Herr Jesu Christ ». Samen met de koraalbewerking: « Nun freut euch, lieben Christen gmein », toont dit werk een andere, wellicht diepere zijde van J. Pachelbels leerling, J.H. Buttstedt, wiens werk wel eens verwaarloosd werd om de soms holle virtuoze effecten.

Van J.G. Walther vindt men een goede koraalbewerking: « Erbarm dich mein, O Herre Gott », die niet in de H. Lohman-uitgave staat.

Nogal in een uitgesproken Thüringse stijl geschreven is het « Allein Gott in der Höh sei Ehr », van J.M. Bach.

De uitgave is eenvoudig en verzorgd; nochtans is op pag. 10 van mijn exemplaar in het 3de systeem de druk even vervaagd... hopelijk alleen maar toevallig in mijn exemplaar!

A.F.

Deel 2. — Ludwig Krebs, Gottfried Heinrich Stölzel: TRIO'S.

Deze tweede bundel uit de boeiende reeks « Incognito Organo » biedt 3 trio's: de eerste twee van J.L. Krebs, de derde van G.H. Stölzel.

Het eerste trio is in twee-delige vorm, het derde in drie-delige vorm.

De twee eerste trio's van Krebs kunnen niet als onbekend gelden, vermits ze reeds eerder verschenen in de reeds lang vergeten Carl Geissler's Gesamtausgabe van Krebs' orgelwerken.

Het zijn allen klassicistisch geïnspireerde werken, waarbij in Krebs trio's de Bach-scholing en de binding met de polyfone denktrant van de Leipziger Cantor duidelijk naar voor treden in de meer polyfone verwevenheid van de pedaalstem met deze van de manualen. In Stölzel's trio ex B dur is de pedaalstem hoofdzakelijk tot een louter begeleidende basfunctie herleid, terwijl de gang der manuaalstemmen een meer uitgesproken parallelisme vertonen. Voor het orgel in ieder geval, zijn Krebs' trio's het meest dankbaar.

De drie werken zijn allen geschreven op het einde van J.S. Bach's leven (nr. 1 in 1743), en illustreren aldus goed hoe ook voor het orgel in de nabije omgeving van de beroemde Cantor op dat ogenblik reeds in modernere zin geschreven werd. Een verzorgde uitgave die warm aanbevolen is.

A.F.

— Deel 3 — J.S. Bach — BWV Anhang 60-77-78

Dit deel omvat voor het eerst gepubliceerde orgelwerken die in de « Thematisches - systematisches Verzeichnis der Werke Johann Sebastian Bachs, Leipzig 1958 » vermeld staan in de « Anhang » onder de rubriek « zweifelhafte Werke ».

Deze bundel bestaat uit een partita over « Wenn wir in höchststen Nöten sein » B.W.V. Anhang 78. Naast de harmonisatie zijn vijf variaties uitgewerkt. Verder is er een orgelkoraal « Nun lobe meine Seele den Herrn » B.W.V. Anhang 60 en een effectrijke Partita « Herr Christ, der einig Gottessohn » B.W.V. Anhang 77.

De harmonisatie, samen met zeven degelijk uitgewerkte variaties zou volgens E. Kooiman wel een jeugdwerk van Bach kunnen zijn. Deze bundel biedt goede muziek die geschikt is om op onze vele historische en nieuwe eenmanuulige Vlaamse orgels te spelen.

K. D'H.

Deel 4. — Johann Heinrich Buttstedt (1666-1727) :
Koraalbewerkingen.

De koraalbewerkingen van de J. Pachelbel-leerling, Johann Heinrich Buttstedt, zijn weinig gekend en bovendien her en der verspreid in allerlei uitgaven. Een bundeling is daarom zeer welkom, ook al is het in vrij beperkte vorm. Wij begrijpen echter niet hoe het komt dat de 2de bewerking: « Nun freut euch, liebe Christen gmein », die reeds als nummer 3 in bundel 1 van de serie Incognito Organo voorkomt, nogmaals in deze nummer 4 van dezelfde serie wordt opgenomen. Zulks wijst op bloedarmoede of onzorgvuldigheid, te meer daar beide versies in de praktische notatie licht verschillen, ja zelfs in de eerste maat één enkele keer een afwijkend ritme vertonen, wat voor een kritische tekst geen beste indruk nalaat.

Vermits het volledige orgelwerk van J.H. Buttstedt weinig bekend is, zou een heruitgave in de serie Incognito Organo goed op zijn plaats geweest zijn, daar waar wij thans geconfronteerd worden met een ongelukkige doublure, een verstrooiing van Buttstedt's koraalbewerkingen over meerdere bundels, en tenslotte het overzicht van al de reeds verschenen bundels van de reeks niet vrij te pleiten is van een algemene versnippering.

Niettegenstaande de geuite kritiek, is de bundeling van 4 koraalbewerkingen een dankbaar gegeven, in 't bijzonder omdat nr. 4 « Vom Himmel kam der Engel Schar » ons een betrouwbaarder versie biedt dan de gezwollen en al te vrijmoedig bewerkte versie van K. Straube, die tot dan toe bekend was. De bundel laat ons in de koraalbewerkingen J.H. Buttstedt zien in zijn meest conservatieve, en daarom het nauwst op Pachelberg aansluitende kant.

A.F.

— Deel 5 — Süddeutsche Orgelmusik van Nauss, Lederer, Paganelli, Schneider, De Neufville.

Werk van vijf componisten wordt in deze bundel verzameld.

In een voorwoord wordt toelichting gegeven over de bronnen. De Pastorella — een geliefde vorm in Zuid-Duitsland — van Johann Xaver Nauss (± 1690-1764) is afkomstig uit « Der spielende Muse, welche die der Musik ergebene Jugend in leichten Praeludien, nach den Kirchtönen eingerichteten Versetten, Fugen, Arien auf dem Clavier nach der kurtzen Octave übet » (Exemplaar van de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium van Brussel).

F. Lederer schreef « Singspielen » en missen. « Apparatus musicus oder: Musikalischer Vorrath... » uit 1781 is de bundel waaruit het

hier gepubliceerde Adagio komt.

G.A. Pagnelli's Aria komt uit « Ariae pro organo et cembalo... » Augsburg 1756.

C.M. Schneider publiceerde een uit zes delen bestaande « Clavier Übung » (Exemplaar in het bezit van het Koninklijk Conservatorium van Brussel). De gepubliceerde Bourree en Trio komen uit deel 2.

Het belangrijkste werk in deze publicatie is de Ciaconna van J.J. de Neufville, leerling van Pachelbel. Dit werk wordt ook toegeschreven aan Gottlieb Muffat. E. Kooiman komt in zijn boeiende argumentatie tot de bevinding dat de Neufville wel degelijk de auteur blijkt te zijn.

De zes nummers zijn poëtische, kleurrijke en eenvoudige stukken, voor kleinere orgels en voor minder virtuoze vingers aanbevolen.

— Deel 6 — Orgelwerken van Alexandre, Pierre, François Boëly.

Boëly (1785-1858) stond sterk onder de invloed van J.S. Bach. Hij schreef contrapuntisch en liturgisch gebonden orgelmuziek in een tijd waar patriottische hymnen en natuurtaferelen snoepjes waren voor de gelovigen. Omwille van zijn ernstige orgelmuziek werd hij door zijn kerkelijke overheid op de vingers getikt en aangemaand zijn organistenmandaat te beëindigen in 1851. De kerkgangers hielden meer van suikerwater, siroop en hol gezwam dan van versetten en fuga's.

Zeven stukken werden op 23 bladzijden muziek verzameld. Een vrije improvisatie op de « Voix humaine et tous les Fonds » gesteund op lange pedaalnoten wordt gevolgd door een fuga op de « Grand Chœur ». Een « Quatuor à 2 claviers séparés et pédale obligée » wordt gevolgd door een expressieve Pastorale. Na de « Dialogue de Hautbois et Cromorne à 3 Claviers et Pedale obligée » komt een sierlijk « Trio sur deux Claviers séparés » om te besluiten met een knalnummer de « Offertoire pour le jour de Pâques ». Het zijn meestal contrapuntische werken met interessante originele registratieaanduidingen. De muziek is gedacht met onafhankelijk pedaal. De melodievorming is soepel en spontaan. Het contrapunt is degelijk en de karakterdifferentiatie is groot. Boëly heeft zich gelaafd aan goede bronnen. Het loont de moeite deze muziek te leren kennen die van Bach over Beethoven, via de bescheiden Boëly naar de grote Franse romantische orgelschool zal leiden.

K. D'H.

— Deel 9 — Thema mit vier Veränderungen, Kleines Oboekonzert, drei Trios — Justin Heintzich Knecht.

Deze bundel bevat enkele werken uit de « Vollständige Orgelschule für Anfänger und Geübtere » (drie delen, 1795-1798).

Patrick Roose besprak in « Orgelkunst » tweede jaargang nr. 3, september 1979 de facsimile-uitgave van de « Erste Abteilung die Anfangsgründe der Orgelspielkunst enthaltend ».

« Jean-Paul Schwarzen Dorf maître de musique à Nancy, plus connu sous le nom de Martini est un plagiaire, qui publie en son Ecole d'orgue dédiée à l'Impératrice Josephine, l'ouvrage de l'organiste allemand J.H. Knecht » schrijft Norbert Dufourcq in « La musique d'orgue française ». Deze Martini is in 1973 door Minkoff-Reprint in een facsimile-uitgave op de markt gebracht, enkel voor de goed gespekte bezuren.

Knecht werd erg beïnvloed door de ideeën van Abbé Vogler. Hij wou aantonen « dass die Orgel überhaupt zu allen Spielarten und zur Ausdrückung des Feierlichen, Prächtigen und Starken, wie des Singbaren, Lieblichen und saften tauglich sey, und dass ein Meister mannigfaltige, ja nie gehörte Dinge auf ihr hervorbringen könne ».

Deze orgelmethode geeft voor het eerst een systematische behandeling van het orgelspel zoals dit volgens de nieuwe inzichten gebruikelijk was. Naast deze gegevens bevat de «Schule» heel wat orgelwerken waaruit hier een keuze voorligt.

Het «kleines Oboekonzert» is voor groot orgel met pedaal. De korte trio's ook voor tweemanuig orgel en pedaal. Het «Thema mit vier Veränderungen» kan eventueel op een klein orgel verklankt worden.

De gemakkelijke toegankelijkheid tot deze muziek zou moeten stimuleren tot verder onderzoek.

K. D'H.

*Deel 10. — Johann Gottlieb Janitsch (1708-1763):
Sonata a 3 per Organo.*

Deze voor het eerst gepubliceerde 4-delige trio-sonate van J.G. Janitsch draagt in muzikaal opzicht weinig bij tot de verrijking van het na-Bachse orgelrepertorium van de 18de eeuw. In historisch opzicht vormt ze wel een belangwekkende schakel in de ontwikkeling van de na-Bachse triosonate, waarbij de beide manuaalstemmen steeds meer een concerterende functie vervullen tegen de louter ondersteunende rol van het pedaal. Behalve de motievische vormelijkheid van een zich doorzettende klassiek, heeft dit werk in muzikaal opzicht niet veel stof te bieden, en blijft het wat ons betreft eerder ten rande.

Belangrijk zijn echter wel de registratieaanduidingen: bovenstem Principal 8', middenstem Octave 4' en Pedaal op 16'-basis, een gangbaar en zeer gebruikelijke registratie voor trio's in de barok, maar bij ons maar weinig toegepast. Interessant om als documentatie te hebben, maar niet onontbeerlijk voor de praktische organist.

A.F.

— Deel 11 — Werken voor Orgel — Guillaume Lasceux.

Zeven nummers staan gedrukt op 17 bladzijden en worden voorafgegaan door een boeiende inleiding tot de muziek en tot de componist.

Dit is de eerste moderne uitgave van de werken van Lasceux, behoudens twee Fuga's en een «Noël Lorrain» in «Les Maîtres de l'orgue aux XVIIe et XVIIIe siècles», uitgegeven door Felix Raugel.

Beauvarlet, Charpentier, Chauvet, Sejan en Benoist blijven samen met Lasceux ver achter op hun grote voorgangers en op hun tijdgenoot Boëly. Toch speelden deze orgelcomponisten op mooie instrumenten die uitlopers waren van de Franse grote klassieke bouwperiode met Cliquot e.a.

Het «Thema con variazione» is als een «Noël» gevarieerd en bestaat uit een tweestemmige zetting op de «Hautbois» en de «Voix humaine». Het «Duo de Cornet et de Positif» is een tweestemmig spel met een concerterende rechterhand, bijgestaan door een lichte repliek en een klein steuntje van de linkerhand. De «Fanfare en grand jeu pour le 3 Agnus» klinkt patriottisch. «Cantabile» wordt in c klein gezongen op de «Cromhorne avec les Fonds». Een denderende «Marche» met echowerking wordt gevolgd door een «Duo» met concertante allure. Tot besluit is een «Noël» gepubliceerd.

Adequate registratievoorschriften worden door Kooiman op goede basis geformuleerd. Het is een verzorgde uitgave waar in de tweede paragraaf van het «Woord vooraf» de geboortedatum van Lasceux met een foutief cijfertje van de zetduivel honderd jaar achterop is geraakt.

*— Deel 12 — Choralbearbeitungen für Advent und Weihnachten van
Vetter, Sorge, Heuschkel, Erich, Buttstedt.*

Deze bundel, samengesteld door E. Kooiman is niet de zoveelste «Anthologie» maar bevat koraalmuziek voor de Advent en de Kersttijd van niet eerder gepubliceerde of eerder moeilijk toegankelijke werken.

Vijf van de acht orgelkoralen zijn manualiter geschreven. Sommige werken zijn oorspronkelijk met een afzonderlijke pedaalpartij uitgewerkt.

Deze barokke orgelliteratuur is technisch niet moeilijk, speciaal de manuaalstukken. Het is mooie muziek die voor het repertorium een welgekomen aanvulling kan zijn. De bundel biedt 19 bladzijden muziek en is met een «Woord vooraf» van Dr. Ewald Kooiman zinvol ingeleid.

H. D'H.

Suite Bavo-orgel 1958, Cor Kee: Harmonia-uitgave/Hilversum.

De «Suite Bavo-orgel 1958» van Cor Kee is een uitgesproken programmatische compositie geschreven rond feiten en figuren (historische en hedendaagse) die wat met het Müller-orgel van de Bavo te Haarlem te maken hebben. De toelichting van Cor Kee is dan ook noodzakelijk om de samenhang van deze 5-delige compositie te begrijpen.

Het werk is onmiskenbaar geschreven door iemand met stielkennis in de orgelcompositie. Maar de aanleiding tot het componeren van dit genre, met een bijna humoristisch bij elkaar brengen van ver uiteen liggende elementen, is zo anecdotisch en de componeerstijl zo hybridisch, dat aan zulke orgelcomposities, behalve de anecdoten zelf, nauwelijks nog een functie kan worden vastgeknoopt; een reden overigens waardoor zij weinig aantrekkingskracht genieten. Het is een gelegenheidscompositie die meer tot het domein van de scherts behoort. Een beetje zonde om het Haarlemse Bavo-orgel daarmee te versieren.

Het 5de deel: Fuugsgewijs samengaan van thema's op de namen van Albert de Klerk en Piet Kee, de beide stadsorganisten, is het meest homogeen modern van klankgeving, en werd ook het sterkst opgebouwd.

Goed spul dus voor wie van orgelcapriolen houdt... ons trekt het niet aan. Het machtige Bavo-orgel zou tot substantiële dingen moeten kunnen inspireren.

A.F.

«POLYCHROMIE» pour grand orgue 1979.

André-Jean Smit (uitgave Cebedem).

Met dit opgelegd werk voor de Nationale Muziekwedstrijd (1979) van het Gemeentekrediet van België werd het Belgisch orgelrepertorium aangevuld.

Eens te meer blijkt dat sommige hedendaagse componisten, bij het schrijven van orgelwerken, zich laten inspireren door een instrument dat gedefinieerd wordt als «grand orgue» of «concert-orgel».

Wanneer zullen onze Belgische toondichters nu eindelijk eens componeren in functie van een nader gespecificeerd type-orgel?

Hierbij verwijzen we naar het onlangs gecreëerde orgelwerk «INTERGRATIE» van Piet Kee, waarbij het Schnitgerorgel centraal stond.

«POLYCHROMIE» is grotendeels gebaseerd op de hele-toons toonladder. De aanvang van het werk (eerste acht maten) bestaat uit majestatische akkoorden, die door middel van een «tutti» tot klinken worden gebracht. De volgende bladzijden bestaan uit kleine fragmenten, waarbij telkens een bepaald procédé uitgewerkt wordt: vb. de tegenbeweging, het toccata-principe, etc...

Deze orgelcompositie vraagt een bepaalde technische vaardigheid waarbij de onafhankelijkheid van de handen en de ritmiek de volle aandacht opeisen.

Qua schrijffrant kunnen we gewagen van een neo-barokke, symfonisch geïnspireerde orgelstijl waarin de Duitse invloed (cfr. Hindemith) duidelijk te bespeuren valt.

Misschien kan dit orgelwerk, naast andere Cebedem-uitgaven, aan één of ander conservatorium ooit zijn diensten vervullen bij de planning en uitvoering van een project 20ste eeuwse Belgische orgelmuziek.

E. Hallein

Mededelingen

Interpretatie-kursussen Harald Vogel

Back-kursus — zaterdag 23 januari 1982

Kerstkoralen uit het Orgelbüchlein.

Eén van de bewerkingen van «Allein Gott in der Höh'» naar eigen keuze.

Prel. en fuga Es-dur en a-moll.

Concerto n° 1.

Clavichord-kursus — zaterdag 27 maart 1982

«Het clavichordspel als basis voor het bespelen van toetsinstrumenten».

Werken uit de 17e eeuw rond Sweelinck (kort oct.) en uit de 18e eeuw: J.S. en C.Ph.E. Bach.

Inlichtingen en aanmelding bij: Klaas Bolt, Lambrecht van Dalelaan 29, 2015 ER Haarlem.

«César Franck en tijdgenoten» op de NCRV - radio

In de maanden februari en maart 1982 zendt de NCRV-radio een serie van acht orgelprogramma's uit onder de titel: «César Franck en tijdgenoten». Hiervoor zijn in Frankrijk een aantal opnamen gemaakt op grote en kleinere Cavallé-Collorgels.

Naast het volledig orgelœuvre van César Franck wordt in deze serie ook ruim aandacht geschonken aan nog onbekende composities van Alexander-Pierre Francois Boëly, Ernest Chausson, Eugène Gigout, Louis Alfred James Lefébure-Wély, J. Guy Ropartz en Camille Saint-Saëns.

De organisten die aan de serie meewerkten, zijn: Jean Langlais, Marie Louise Jacquet, dr. Ewald Kooiman, Gaston Litaize en Daniel Roth.

De serie «César Franck en tijdgenoten» staat onder redactie van Klaas Bartlema, dr. Ewald Kooiman en Cees Zeevaart.

28ste Internationale Zomeracademie voor organisten Haarlem, 4 juli - 18 juli 1982

De Zomeracademie voor Organisten is bestemd voor organisten en clavecinisten, die hun studie hebben voltooid en zich op bepaalde aspecten van de orgelliteratuur willen oriënteren.

In verband met de restauratie van de Grote of St.-Bavokerk kan het beroemde Müllerorgel tot 1984 niet worden gebruikt. Daarom zullen de lessen nu worden gegeven op een aantal belangrijke orgels, — waaronder historische, — in en buiten Haarlem.

Het programma voor 1982 met als thema «Franse orgel- en clavecimbelmuziek» omvat 3 basis cursussen en 1 extracursus.

In de eerste week van de Academie vindt het Int. Improvisatieconcours plaats op het orgel (Flentrop 1968) van het concertgebouw «De Doelen» te Rotterdam. Een nieuw element doet zijn intrede in dit orgelfestival, nl. «Nieuw Podium voor Hedendaagse Orgelmuziek».

Zomeracademie

De opening van de Zomeracademie vindt plaats op 4 juli.

X. Darasse en D. Roth zijn de docenten voor Franse orgelmuziek. K. Gilbert geeft de cursus clavecimbel en A. Isoir geeft leiding in improvisatie.

Er is tevens een extra cursus. M.C. Alain onderricht in de werken van Jehan Alain.

De lesorgels zijn o.a. het Robustelly-orgel (1772) te Helmond, het Cavallé-Collorgel (1875) te Haarlem, het P. Van Peteghemorgel (1763) te Vlaardingen en het Metzlerorgel (1971) te Den Haag.

Internationaal Improvisatieconcours Haarlem

Sinds 1951 wordt jaarlijks het Internationaal Improvisatieconcours gehouden.

Voor het improvisatieconcours 1982 bestaat opnieuw de mogelijkheid dat organisten zich kunnen aanmelden d.m.v. inzending van banden.

De banden worden anoniem door het bestuur beluisterd waarna de 3 beste improvisatoren worden uitgenodigd.

Aanmelding:

Voor deelname worden twee recente improvisaties verlangd (bandnelheid 9.5 cm/sec.):

- Een vrije improvisatie (tijdsduur 5 minuten);
- Een improvisatie naar een opgegeven thema.

Dit thema, evenals een aanmeldingsformulier, wordt U op verzoek toegezonden.

Het is noodzakelijk dat de deelnemers concertante ervaring hebben en het improviseren in de klassieke vormen zoals preludium en fuga, passacaglia, sonate, variaties, etc.

Inzending banden vóór 1 februari 1982.

Nieuw podium voor hedendaagse orgelmuziek

De Stichting «Internationaal Orgelconcours» zal het Internationaal Orgelfestival uitbreiden met een nieuw element dat zo mogelijk een traditie zal worden.

In de eerste festivalweek zal op de dag, volgend op het improvisatieconcours een concert van hedendaagse orgelmuziek plaatsvinden.

In verband met de restauratie van de St.-Bavokerk wordt het eerste concert gegeven op het grote Flentrop-orgel van het concertgebouw «De Doelen» te Rotterdam op zaterdag 10 juli 1982.

Het is de bedoeling met dit initiatief naast de improvisatiekunst het componeren en vertolken van nieuwe orgelmuziek internationaal te stimuleren, en hiermee tevens een groter publiek te bereiken, dan meestal het geval is.

In de toekomst zullen voor interpretatie en compositie opdrachten kunnen worden verstrekt.

Aanmelding :

Organisten en componisten van verschillende nationaliteit worden hierbij uitgenodigd zich aan te melden om programmavoorstellen te doen voor 1982 en volgende jaren.

Men wordt verzocht partituren en geluidsopnamen van representatieve werken uit eigen land te zenden aan het secretariaat.

Elk jaar zullen drie organisten uit verschillende landen worden uitgenodigd. Naast een honorarium zullen zij reis- en verblijfskosten ontvangen.

Over deze drie Haarlemse orgelactiviteiten, kan men nadere inlichtingen bekomen op :

Secretariaat
Stichting Internationaal Orgelconcours
Postbus 511
2003 PB Haarlem
Tel. 023 - 171213

Internationale Muziekdagen Brugge

7de Internationale Orgelweek 31 juli - 7 augustus 1982

De 7de Internationale Orgelweek te Brugge omvat een orgelwedstrijd op groot orgel (St.-Gilliskerk, Brugge) en een orgelwedstrijd op klein orgel. Men kan aan één der beiden of aan allebei deelnemen.

Voor de werken op groot orgel zijn volgende werken verplicht :
Eerste proef : werken van J.S. Bach

- Preludium en fuga in d (BWV 539) of Concerto in G (BWV 592)
- Koraal « Jesus Christus unser Heiland » (BWV 688) a 2 Clav. e Canto fermo in Pedale uit « Clavierübung, dritter Teil »
- Triosonate Nr. 2 in c (BWV 526) of Nr. 6 in G (BWV 530)

Tweede proef :

- Een preludium en fuga van J.S. Bach, te kiezen onder D-dur (BWV 532), G-dur (BWV 541), a-moll (BWV 543), c-moll (BWV 546), C-dur (BWV 547), e-moll (BWV 548)
- De zes Schübler-Choräle (BWV 645-650) van J.S. Bach
- Uit « Werke für das Laufwerk (Flötenuhr) » van J. Haydn (Ed. Nagel 802). Verzameling 1772 : nr. 13 en 14 in F, verz. 1792 : nr. 10 in C, verz. 1793 : nr. 20 en 21 in C.

Finale :

- Fantasia en Fuga in g (BWV 542)
- Concerto in C (Hob. XVIII nr. 1) voor orgel en strijkers.
Een instrumentaal ensemble zal de finalisten bijstaan.

De wedstrijd op orgelpositief vereist volgend repertorium :

- De vier duetto's (BWV 802-805) van J.S. Bach
- Uit « Werke für das Laufwerk (Flötenuhr) » van J. Haydn (Ed. Nagel 802) : verz. 1793 nr. 29 (Menuett in C) nr. 30 (Menuett in G)
- Proef basso continuo :
- Realisatie « colla parte » van een vierstemmige 17de-eeuwse compositie op vier systemen genoteerd.
- Begeleiden van een 17de-eeuwse solokantate.
- Recitatief uit een 17de- of 18de-eeuwse passie.

Finale :

- Fantasia 9 (Tome 2) Musica Britannica XX, nr. 9.
- Een repertorium van tien werken (andere dan enig opgelegd werk), waaronder minstens één werk van J. Bull, één variatiewerk van J.P. Sweelinck, één toccata van G. Frescobaldi, alsook twee laat 18de-eeuwse composities.

Correspondentieadres : Festival van Vlaanderen - Brugge, C. Mansionstraat 30, 8000 Brugge.

« Bach in Thuringen »

Van 21 tot 29 augustus 1982 organiseert de Dienst Reizen van de Stichting Lodewijk de Raet zijn eerste muziekkreis met als thema « Bach in Thüringen » (D.D.R.). Organisten met naam zoals de heren K. D'Hooghe, Directeur van het Brussels Muziekconservatorium en J. Maertens, professor aldaar, zullen, samen met plaatselijke musicologen het werk van J.S. Bach, de familie Bach en andere grote Barokcomponisten deskundig toelichten, plaatsen die aan hun aanwezigheid herinneren met de deelnemers bezoeken en historische orgels uit die tijd, o.m. de befaamde Silbermann-orgels, bespelen.

Een comfortabele busreis die gaat over Erfurt, Dresden, Arnstadt, Leipzig en Weimar. Kulturhistorische en technische leiding bij Daniël Liévois.

Verdere inlichtingen bij de Stichting Lodewijk de Raet, Dienst Reizen, Liedtsstraat 27-29 te 1030 Brussel, tel. (02) 241.94.23.

8e Internationale Orgelwedstrijd « Grand Prix de Chartres » Chartres, 23 augustus - 19 september 1982

Dit concours omvat twee afzonderlijke prijzen : een « Grand Prix d'Interprétation » (20.000 FF) en een « Grand Prix d'Improvisation » (eveneens 20.000 FF).

Aan de winnaars worden tevens een hele reeks concerten aangeboden.

Verplichte werken voor de interpretatieconcours :

1ste proef :

- Prélude en fuga in sol groot N. Bruhns
- Suite du 1er ton, L.N. Clérambault : 6 - Récit de cromorne et de cornet séparé, en dialogue, trio. 7 - dialogue sur les grands jeux
- Impromptu, L. Vierne

2de proef :

- Koraal « Jesus-Christus unser Heiland » BWV 689 J.S. Bach
- Tierce en taille (uit « Messe des Paroisses »), F. Couperin
- Prélude et fugue sur le nom de A.L.A.I.N., M. Duruflé

Finale :

- Koraal « Komm, heiliger Geist, Herre Gott » BWV 651, J.S. Bach
- Prelude en fuga op de naam B.A.C.H., Fr. Liszt
- Werk van Cl. Ballif (in opdracht van de organisatie)

Keuzewerk : — Prélude et fugue in sol klein, M. Dupré

- of — Toccata, L. Vierne
- of — Variations sur un Noël angevin, G. Litaize
- of — Preludium en Fuga in mi groot, V. Lübeck

Secretariaat : Secr. du Grand Prix de Chartres, 75, Rue de Grenelle, F. 75007 Paris Fr.

Manchester Festival and International Organcompetition 4 - 18 september 1982

Dit festival en orgelconcours wordt georganiseerd door de stad Manchester.

Kandidaten voor dit concours worden verzocht volgende werken te spelen :

1. Voor de eliminatieproeven :

- Chaconne in d-klein, D. Buxtehunde
- Sonate in D-groot, Telemann
- Symphonie V - 1ste beweging : allegro vivace, Widor

2. Voor de finale :

- De Koraalvoorspelen :
  - « Christ unser Herr zum Jordan kam » (BWV 684)
  - « Hilf Gott dass mir's gelinge » (BWV 624), J.S. Bach
- Adagio, en Allegro in f-klein (K. 594), Mozart
- Fantasia op « Wachet auf, ruft uns die Stimme » (opus 52), Reger

De proeven gaan door op het 3-manualig Hradetzky-orgel in de Royal Northern College of Music.

Secretariaat : The Administrator Manchester Festival, Festival Office, Central Library, St. Peter's Square, Manchester M25PD Engl.

César Franck-orgelconcours 1982

Het ligt in de bedoeling voor de derde maal een César Franck-concours te organiseren, en wel van 19 tot 23 oktober 1982. Het zal wederom plaatsvinden op het Adema-orgel (1923, 4 klav., 75 registers) van de Kathedrale Basiliek St.-Bavo te Haarlem. Deelnemen kunnen zij, die het einddiploma solospel orgel behaald hebben ; of, blijkens een aanbevelingsbrief van zijn (haar) leraar, over gelijkwaardige capaciteiten beschikken ; en die geboren zijn na 1 december 1946.

In het voorjaar van 1982 volgen nadere publikaties, waaronder ook een folder met nadere bijzonderheden, wedstrijdreglement en aanmeldingsformulier.

Om voor degenen die aan dit concours denken deel te nemen een optimale voorbereiding mogelijk te maken volgt hier alvast een opgave van de te spelen werken.

Voor de eerste ronde :

- Pièce Héroïque van César Franck ; verder één of meer werken van Saint-Saëns, Vierne en/of Dupré. Duur (totaal) : 30 minuten.

Voor de tweede ronde :

- Fantaisie en la majeure van César Franck ; verder één of meer werken van Tournemire, Alain en/of Messiaen. Duur (totaal) : 35 minuten.

Voor de finale :

Een programma door de jury te kiezen uit :

- drie werken van César Franck, waaronder één Choral ; verder drie werken uit het Franse, romantische, laatromantische en/of moderne repertoire, dit laatste tot en met de werken van Olivier Messiaen ; dus geen « avant-garde ». Niet toegestaan zijn voor dit finale-programma werken uit de 1ste of 2de ronde ; ook geen werken van Durufé (dit in verband met het juryconcert, waarop alle orgelwerken van deze componist zullen worden uitgevoerd).

Inlichtingen op Secretariaat C. Franck-orgelconcours, Kromme Elleboogsteeg 28, 2011 TS Haarlem.

Alfons Moortgat herdacht

Honderd jaar geleden werd Alfons Moortgat geboren te Oudorp. Hij stierf te Tiegem in 1962.

Streekwerk « Kern » organiseerde een herdenkingsdag op 13 september '81. Bij deze gelegenheid werd naast een academische zitting, ook een tentoonstelling gehouden. Een herinneringsbeeld aan het huis Moortgat werd onthuld.

Uit de herdenkingsaankondiging lichten we :

« Er zullen in Vlaanderen weinig parochiekerken zijn waar niet een partituur van een missa, een motet, een orgelwerk of een geestelijk lied van Alfons Moortgat te vinden is en nog geregeld wordt uitgevoerd. Dat Moortgat zich als componist vooral op de religieuze muziek heeft afgestemd, heeft te maken met het feit dat hij stamde uit een geslacht van kosters in de Oostvlaamse gemeente Oudorp waar hij op 8 september 1881, dus precies 100 jaar geleden, geboren werd.

Toch heeft Alfons Moortgat na zijn humaniora ernstig getwijfeld of hij wel degelijk de richting van de muziek zou inslaan. Hij was immers ook aangegrepen door het woord en de taal. Op 17-jarige leeftijd publiceerde hij de gedichtenbundel « Uit Woud en Weide » die hij later echter als een jeugdzonde zou bestempelen. Van betekenis was wel zijn taalwetenschappelijk werk « Germanismen in het Nederlandsch » dat in 1920 door de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde werd bekroond en in 1925 te Gent werd uitgegeven.

Het Lemmensinstituut van Mechelen, waar hij o.m. les kreeg van Edgard Tinel, zou de muzikale loopbaan van Alfons Moortgat bepalen. Vanaf 1902 oefende hij zowat 15 jaar het ambt van organist uit in de omgeving van Brussel. Hij vervulde die taak kortstondig te St.-Genesius-Rode en Lembeek en in 1905 werd hij aangesteld als kapelmeester van de O.-L.-Vrouwbasiliek van Halle. In deze Mariastad zou hij één van zijn grote levensidealen verwezenlijken : de heropleving van de kerkmuziek die in verval was geraakt. Hij verwierf er ook grote bekendheid door zijn composities voor « Maria's Leven », een massaspel dat van 1910 tot 1954 herhaaldelijk in Halle werd opgevoerd. Moortgat gaf ook talrijke verzamelbundels uit van liederen en orgelstukken van andere Vlaamse componisten.

Om gezondheidsredenen diende Alfons Moortgat in 1915 Halle te verlaten. Hij vestigde zich eerst te Humelgem (een gehucht van Steenokkerzeel) en een paar jaar later te Kortenberg. In 1919 vond hij zijn definitieve verblijfplaats in het Westvlaamse Tiegem waar hij op 4 januari 1962 overleed ».

Agenda

JANUARI 1982

- 14 20u.30 Leuven, Paters Picpussen, Damiaanplein : K. D'Hooghe
17 18u.30 Antwerpen, St.-Jozefskerk, Cantatedienst : het koor familia, o.l.v. Mevr. Van Hoof-Moerenthout ; Motetten en kederen gebaseerd op liturgische teksten van die zondag

FEBRUARI

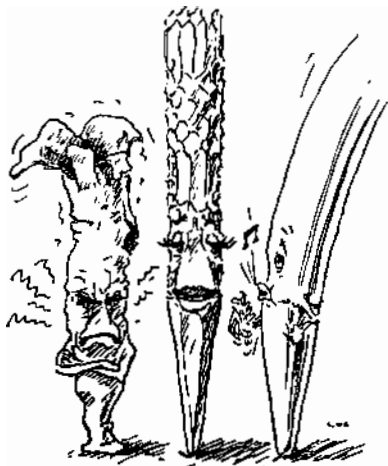
- 14 18u.30 Antwerpen, St.-Jozefskerk, Cantatedienst Audite Nova o.l.v. K. Cooremans ; Motetten en kederen gebaseerd o.a. op liturgische teksten van deze zondag

MAART

- 5 20u. Brussel, Kon. Conservatorium ; K. D'Hooghe m.m.v.
14 10u.30 Brussel, Kon. Musea voor Kunst & Geschiedenis (Jubelpark) ; Voordracht «Van Panfluit tot kathedraalorgel», K. D'Hooghe
19 20u. Vlaardingen, Grote Kerk : K. D'Hooghe
21 18u.30 Antwerpen, St.-Jozefskerk, Cantatedienst : Antwerps Bachkoor m.m.v. solisten en orkest o.l.v. M. Scheck, orgel : H. Verschraegen

APRIL

- 17 20u. Boxtel (NL), St.-Petruskerk : orgelconcert door de juryleden van de concours aldaar, o.m. K. D'Hooghe, E. Kootman.

Orgeltijdschriften

KERK EN MUZIEK, Maandblad van de Vereniging van Organisten der Ger. Gemeenten, VOGG, Roestmos 22, 3069 AR Rotterdam NL

30ste jaargang, Nr. 9 — november/december 1981

- Ir. G. van Bezooijen, A. van Heil : Partitabundels van de VOGG
- A. Krijgsman : Orgels in West-Duitsland
- A.M. Alblas : Psalm 42
- A.M. Alblas : Een stukje geschiedenis van de Gereformeerde Gemeente te Rotterdam-Centrum
- Muziekbijlage J. van der Gouwe en T. Stolk

L'ORGANISTE, Organe de l'Union Walonne des Organistes a.s.b.l., Revue trimestrielle.

15ème année, N° 4 — 1981

- L. Kerremans : Histoire des Orgues de l'église Saint-Nicolas en Havré à Mons
- Suppléments musicaux R. Hermans

HET ORGEL, Uitgave van de Nederlandse Organistenvereniging

77e jaargang, Nr. 11 — november 1981

- W. Kloppenburg : Een open Toekomst — een gesloten boek
- W. Van der Harst : Het orgel in de Harteburgkerk te Leiden
- H. Koenders : Een impressie uit Australië
- K. Hoek : Organisten, orgels, hedendaagse orgelmuziek in Nederland
- H. Van der Harst : Het orgel in de St.-Elisabethkerk te Grave
- P. van Dijk : Besprekingen

Nr. 12 — december 1981

- W. Kloppenburg : Hymns International 1981
- P. van Dijk : Het hoofdorgel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam
- P. van Dijk : Het orgel in de Geref. Kerk te Uithuizermeeden
- W. Kloppenburg : The explosion of British Hymnody
- E. Kooiman : Orgelconcoursen te Zeerijp en Utrecht
- J. Raas : Amateur-orgelconcours Meppel 1981
- Nieuwe salarisschalen
- Orgelbouwnieuws
- P. van Dijk : Besprekingen
- Berichten

ORGLET, ledenblad van het Deens orgelgezelschap, Henrik Jorgensen, Mosevangen 46, DK-3460 Birkerød

1 — 1981

- O. Brinth : Het Starup-orgel in de Mariakerk te Kopenhagen
- K. Nielsen : Een orgel «dat niet verkouden is»
- Het vrije woord
- Boekbespreking

ORGELFORUM, ledentijdschrift van het Zweedse orgelgezelschap,
Box 5022, 200 7 - Malmö

1 — 1981

- S.A. Carlsson : *Cavaillé-Colls laatste orgel in Saint-Ouen te Rouen*
- G. Arnér : *Reis naar het Silbermann-land*
- A. Gustafsson : *Waarom geen orgel met frans karakter ?*

ARS ORGANI, Zeitschrift für das Orgelwesen, Verlag Merseburger,
Kassel, B.R.D.

29. Jg. — Heft 4 — Dezember 1981

- J. Goens : *Orgelbewegung - wohin ?*
- R. Raue : *Orgelnotizen aus Ostpreussen*
- P. Meyer-Siat : *Aufregung in Strassburg, St. Maurice*
- H.J. Busch : *Internationale Orgeltagung der Gesellschaft der Orgelfreunde vom 26. Juli bis 1. August 1981 in Utrecht*
- R.M. Flossmann : *« Eine richtige Orgel hat Pfeifen » — Bericht über ein Orgelbauprojekt mit Schülern*
- B. Sulzmann : *Die neue Orgel der katholischen Stadtkirche zu Heitersheim/Baden*
- H. Hulverscheidt : *Die Restaurierung der König-Orgel in Steinfeld/Eifel*
- M. Führer : *Die Müller-Orgel (1849) der Katholischen Kirche in Weilerswist-Lommersum*
- *Besprechungen*
- *Mitteilungen*

CONNOISSANCE DE L'ORGUE, Revue de l'Association Française
pour le Sauvegarde de l'Orgue Ancien, 25 Rue des Coulmiers, 75014
Paris Fr.

Numéro 39-40, été-automne 1981

- P. Hardouin : *Encore Winchester*
- Cl.R. Muess : *L'Orgue du Temple Sainte-Marie à Paris*
- J.C. Tosi : *Orgues Stiehr : Hochfelden*
- A. Leclère : *Auch (Inventaire)*
- P. Hardouin : *Facteurs d'orgues : A. Thierry (IV) (fin)*
- *Actualités*

THE DIAPASON, in International Monthly devoted to the organ,
the harpsichord and Church Music, 380 Northwest Highway, Des
Plaines, III, 60016, U.S.A.

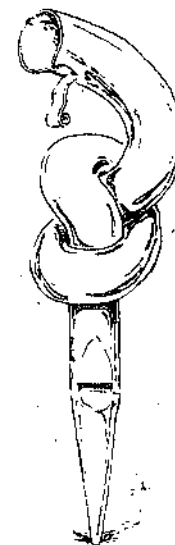
72nd Year — N° 9 — September 1981

- J. von Glatter-Goetz : *How to Buy an Organ (I)*
- D. Bruch : *The University of Kansas Organ Institute*
- A. Boltho, A. Parks, D. Schmidt : *The University of Michigan Keyboard Institute*
- *Reviews*
- *News*

N° 10 — October 1981

- L. Regestein, E. Miller : *Reflections of the Maine OHS*
- M.M. Morgan : *The Evolution of a Profession*
- J. von Glatter-Götz : *How to Buy an Organ (II)*
- *Reviews*
- *News*

- T. Torén : *Enige reflecties omtrent de interesse voor franse orgelliteratuur*
- B. Andreas : *De orgelbouwersfamilie Silbermann*
- W. Ahlén : *De orgelreformatoren Albert Schweitzer*
- B. Andreas : *Souvenirs de Paris*
- J. Denkež : *Over « oude speelwijze » en wegen tot kundigheid, buiten geleerde geschriften en notenschriften om*
- E. Dahlgrü : *Reflecties omtrent verschillende Buxtehude uitgaven en de interpretatie van het werk*
- A. Andreassen : *Mijn huisorgel*
- B. Andreas : *De franse orgelmeester - André Marchal - overleed*
- *Nieuwe orgelplaten*
- *Vanwege de lezerskring*

Prullaria

Het zal onze lezers wel bekend zijn dat Orgelkunst tot op heden geen reclame-advertenties van orgelmakers of andere handelaars in muziekinstrumenten en partituren heeft opgenomen. De redactie houdt er namelijk enkele principes op na die zij niet graag tegengesproken of verloederd ziet door de winstopleverende reclame.

Andere tijdschriften met even edele bedoelingen, maar voortbouwend op een wat minder smalle principiële basis, niet in 't minst wellicht om Jan publiek in de smaak te vallen, nemen het daarmee niet zo nauw.

Wij hebben voor U uit een Vlaams muziektijdschrift enkele notities gemaakt van reclame-advertenties die wij daarin hebben aangetroffen. Wij moeten toegeven dat bepaalde slogans, waarmee de waar wordt aangeprezen, tot de verbeelding spreken, ja zelfs humor en ironie veroorzaken.

Er is een orgelmakersfirma die in haar uithangbord de kwantiteit tot hoogste doel heeft gemaakt, gaande van zeer groot tot zeer klein en alles wat daartussen ligt. Kijk hoe zij het formuleren: « Firma X bouwt zowel het grote kathedraalorgel als het kleine koorpositief ». Een ander orgelmaker brengt 4 specialiteiten naar voor, maar jammer voor hem zijn het specialiteiten die ook door elke andere orgelmaker worden verricht, zoals : onderhoud, reparatie, restauratie en verbouwing, maar vanzelfsprekend niet met gelijk resultaat. Bij een derde viel de bijzondere specialiteit op van « kleine pijporgels vanaf 100.000 fr. ». In een beangstigende tijd van inflatie nog nooit zo iets stabiels gezien als deze prijs ! Wat terugblikkend in datzelfde tijdschrift handhaaft die prijs zich nu al volle 3 jaar. Ongelooflijk maar toch waar, hoe slechter de tijden, hoe goedkoper de orgelbouw.

Andere orgelmakers zien de zaken nog universeler : ze werken namelijk aan « alle types », groot of klein, mechanisch, pneumatisch of electrisch, het doet er niet toe. Ze doen zelfs aan verkoop van « alle soorten instrumenten ». Inderdaad, Mijnheer, zelfs voor de reparatie van uw accordeon, of voor het besnaren van uw banjo, kun je nu bij een orgelmaker terecht. Spaar uw fantasie niet..., we vonden er zelfs één die « alle herstellingen en verbouwingen » doet. Nu geen principes meer, je kan er zelfs uw

orgel onderste boven laten bouwen, met de pijpvoeten naar omhoog. Kan niet, zeg je ? Een orgelmaker aanvaardt elke uitdaging... Zover zijn we dan met onze orgelcultuur.

Bedoeld tijdschrift speelt ook een voorname rol in de vernieuwing vna de liturgische muziek. Zie eens wat voor indrukwekkende lijst electroniums, zonder blikken of blozen « orgels » genoemd, wij daarin aangeprezen krijgen, helaas de heiligheid van de liturgie ten spijt :

Ahlborn
Johannus
Viscount (Classic Organ, Domus serie)
Crumen
Welson (Home Organ)
Rodgers

Ook onze muziekhandels hebben de specialiteit alles te doen, kijk maar :

« Alle soorten van muziek
Alle blaasinstrumenten
Alle uitgaven ».

Universeler kan het niet !

Na deze verdieping in de reclameborden van 's lands instrumenten- en muziekhandel, heeft Orgelkunst het maar liever gehouden bij het serveren van een prullarium. Het levert geen cent op en is nog leuk ook.

A.F.

- Verantwoordelijke uitgever : Kamiel D'Hooghe
- Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs verantwoordelijk.
- Drukkerij Van Geertruyen — Asse